

PROGRAMMA DUURZAAM HARLINGEN

Geactualiseerd, versie 9 oktober 2024

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding en context	5
1.1	Inleiding.....	5
1.2	Context: de omgevingswet	5
2	Visie op duurzaamheid	7
2.1	Inleiding.....	7
2.2	Waarom deze pijlers?	7
2.3	Algemene visie op duurzaamheid	8
3	Participatie & inventarisatie.....	9
3.1	Samen opstellen Programma Duurzaam Harlingen	9
3.2	Opbrengst participatie	9
3.3	Opbrengst inventarisatie beleid	10
4	Inzet & organisatie op gebied van duurzaamheid	11
4.1	Aandachtspunten inzet & organisatie.....	11
4.2	Duurzaamheid: de Harlinger aanpak.....	11
4.3	Benodigde capaciteit en middelen	12
5	Energie	14
6	Circulariteit.....	20
7	Klimaatadaptatie.....	29
8	Vergroenen & Biodiversiteit.....	36
9	Duurzame mobiliteit	43
10	Communicatie & cultuur	49
	BIJLAGE 1 – Toelichting instrumenten circulariteit.....	55
	BIJLAGE 2 – Toelichting Gecombineerde Sturingskaart.....	58

Overzicht pijlers duurzaamheid

ENERGIE	CIRCULARITEIT	KLIMAAT-ADAPTATIE	VERGROENEN & BIODIVERSITEIT	MOBILITEIT
Wat willen we bereiken?				
Energietransitie realiseren	Onze samenleving steeds meer circulair	Voorbereid zijn op steeds vaker optreden van weersextremen: rekening houden met alle mogelijke toekomst binnen de uitersten ('23 KNMI)	Leefbare gemeente met meer groen, passend bij het doel wat we ermee willen bereiken (gezondheid, klimaat-adaptatie, biodiversiteit, etc.)	Meer gebruik van alternatieve vervoerswijzen, zonder fossiele brandstoffen en met zo weinig mogelijk uitstoot. Veilig en leefbaar.
Opgaven				
In 2050 bebouwde kom van het aardgas af; 95% CO ₂ besparing in 2050	- In 2027 Schoonste stad aan het wad - In 2027 blijven alle mineralen in de gemeente - In 2025 passen we werkwijze Nij Normaal standaard toe, en passen indicatoren met beoordeling 'standaard' altijd toe - In 2025 is schoon en emissieloos bouwen het uitgangspunt	- Water en bodem sturend passen we toe bij ruimtelijke keuzes; we houden rekening met alle mogelijk toekomstige scenario's en zijn adaptief - In 2035 drinkwatergebruik 20% lager	- Vanaf 2025 keuze groen o.b.v. doel en bodem - In 2035 in elke wijk en dorp meer groen - In 2045 kroonprojectie 30% gegroeid, piekbelasting kolken 20% gedaald - In 2035 vrij van invasieve exoten	- Stimuleren wandelen en fietsen - Bestaand OV behouden en toewerken naar publiek vervoer - Mobility as a Service inpassen - Bereikbaarheid met auto op orde, minder auto's in binnenstad
Wat gaan we doen?				
- Energie besparen - Duurzame energie opwekken (88% duurzaam in 2030)	- Focus op circulariteit bij inkoop, vastgoed en GWW projecten; - Opnieuw inzetten van reststromen; - R-ladder als denkwijze	- Hemelwater: benutten en besparen > vasthouden en infiltreren > bergen > afvoeren - Structurele voorzieningen voor opvang en gebruik hemelwater bij nieuwbouw - Onderzoeken hemelwater opvang en gebruik bij bestaande gebouwen - Natuurlijk vriendelijk inrichten oevers	- Eind 2025 vaststellen Gedragscode soortbescherming - In 2025 inzichtelijk wat knelpunten 3-30-300 in bestaande omgeving zijn, in 2030 op 50% van plekken aangepakt. - Uiterlijk 15-2-2025 18 kraamvoorzieningen voor vleermuizen	- Meer ruimte voor voet en fiets door slimmer, veiliger en gemakkelijker maken van de infrastructuur - Toename in fietsparkeerplekken - Besluit over introduceren publiek vervoer - Mobiliteitshub gerealiseerd 100 laadpunten voor elektrische auto's
Wat moet?				
Aardgasvrij bouwen volgens bouwbesluit	Standaard indicatoren uit werkwijze Nieuwe Normaal / Nije Normaal toepassen. Nije Normaal gaat vóór Nieuwe Normaal	Toepassen Ruimtelijk afwegingskader klimaatadaptatie gebouwe omgeving, Maatlat Klimaatadaptief Bouwen en Nije	- In nieuwbouw 3-30-300 regel toepassen - Natuurvriendelijk bouwen en isoleren - Toepassen gedragscode	- MaaS en STOMP als ontwerpprincipes toepassen - Laadinfrastructuur realiseren (norm uit Laadvisie)

		Normaal voor hemelwater • Bouwen op 1.10m boven boezempeil	soortenbescherming	
--	--	---	--------------------	--

In onze gemeentelijke projecten gaan we verder en moet ook:

Streven naar energieleverend	Alle Standaard normen én indicatieve normen toepassen De hogere Nijse Normaal normen voor herkomst materialen toepassen: • Minimaal 30% van de totale massa uitvoeren in biobased (In lijn met NABB doelstelling van 2030) • Alle draagconstructies in hout (exclusief fundering) • Alle isolatiematerialen zijn biobased	Voor bestaande gebouwen onderzoeken van mogelijkheden voor: • Hemelwateropvang en -gebruik • groene daken en gevels		
------------------------------	---	---	--	--

1 Inleiding en context

1.1 Inleiding

Dit Programma Duurzaam Harlingen bevat het beleid van Gemeente Harlingen op het gebied van duurzaamheid voor de komende jaren: welke doelen stellen we en hoe bereiken we die doelen?

Duurzaamheid is een belangrijke factor in alle te nemen besluiten. Dit Programma Duurzaam Harlingen borgt dat. Begin 2022 is het Programma vastgesteld, als invulling van het verzoek van de raad aan het college om nieuw duurzaamheidsbeleid aan de raad aan te bieden [aangenomen motie GroenLinks, 23 september 2020]. In 2023 is het Programma Duurzaam Harlingen geëvalueerd, waarna het in 2024 is geactualiseerd.

De gemeentelijke organisatie heeft op het gebied van duurzaamheid al grote stappen gezet in de afgelopen jaren. Er wordt in de praktijk al veel volgens de principes van duurzaamheid gewerkt. Dit was lang niet altijd zichtbaar, zowel naar inwoners en stakeholders als naar de gemeenteraad. Met en sinds de vaststelling van het Programma Duurzaam Harlingen is dit al sterk verbeterd: er wordt beter en meer verteld over wat er allemaal gedaan wordt op het gebied van duurzaamheid.

Voor u ligt een Programma Duurzaam Harlingen dat de ambities van Harlingen weergeeft, dat realistisch en praktisch is: wat we willen bereiken vertalen we naar concrete opgaves en vervolgens naar projecten. Per project is helder wat hiervoor nodig is. Na vaststelling van het Programma stellen we een uitvoeringsaanpak op, die de nodige aanknopingspunten geeft hoe de thema's uit dit Programma zich vertalen naar het dagelijkse werk. Bijvoorbeeld het Ambitiweb (zie hoofdstuk 6) kan een interessant instrument zijn.

1.2 Context: de omgevingswet

De Omgevingswet geeft gemeenten vier basisinstrumenten voor hun omgevingsbeleid: de Omgevingsvisie, het omgevingsprogramma, het omgevingsplan en de omgevingsvergunning.

1. De **Omgevingsvisie** is het 'zuivere' beleidsstuk, waarin alleen integraal omgevingsbeleid (op visieniveau) wordt weergegeven.
2. **Programma's** bestaan uit ten eerste de meer uitvoeringsgerichte uitwerking voor de kortere termijn van het beleid in de Omgevingsvisie en ten tweede uit maatregelen om de doelen van dat beleid te bereiken. Programma's zijn vrijwel vormvrij. Met een programma kan alles wat ook met een willekeurig ander beleidsdocument kan. De komende jaren moet het grootste deel van het huidige omgevingsbeleid in programma's opgaan.
3. Een **omgevingsplan** bevat de gemeentelijke juridische regels voor de fysieke leefomgeving.
4. Een **omgevingsvergunning** is een vergunning voor het bouwen van een bouwwerk en/of een vergunning voor bedrijfsactiviteiten die mogelijke hinder voor mens en milieu zullen veroorzaken

Omdat tijdens van het schrijven van dit Programma de gemeentelijke Omgevingsvisie nog niet is vastgesteld, is gekozen om de visie op duurzaamheid in dit Programma op te nemen. Het visiedeel uit dit Programma wordt opgenomen in de nog vast te stellen Omgevingsvisie. Bij een volgende actualisatie van het Programma wordt het visiedeel uit het Programma gehaald. Het visiedeel is dan nog enkel in de Omgevingsvisie te vinden.

2 Visie op duurzaamheid

2.1 Inleiding

Duurzaamheid is een veelomvattend begrip. Het heeft raakvlakken met vele thema's, wat het noodzakelijk maakt om integraal aan duurzaamheid te werken. Dit zien we terug in het Hoofdlijnenakkoord 2022 – 2026. Hierin is duurzaamheid niet als separaat thema benoemd, maar integraal verweven in de verschillende opgaven. In het Hoofdlijnenakkoord zien we onder andere staan:

- We werken toe naar een schonere en groene binnenstad
- De gemeenteraad wil het fietsgebruik stimuleren.
- De gemeenteraad wil in deze raadsperiode een besluit nemen over het verbeteren van de verblijfskwaliteit in de binnenstad. De gemeenteraad ziet dit besluit niet los van het opnieuw bekijken van (autoluw en) alle parkeermogelijkheden in en rond de binnenstad.
- Vergroening en verduurzaming van de kustzone zijn van belang.
- De gemeenteraad wil een schone, nette en groene stad en dorpen. De stad en de dorpen worden groener, duurzamer en klimaatadaptief.
- Er wordt onderzoek gedaan naar een fonds om particuliere wooneigenaren financieel te ondersteunen bij het verduurzamen van de eigen woning door middel van leningen.
- Er komt een subsidieloket voor verduurzamingsmogelijkheden, (digitaal) toegankelijk voor de inwoners van de gemeente.
- Bij nieuwbouwwijken wil de gemeenteraad bouwen voor verschillende doelgroepen en aandacht hebben voor sociale duurzaamheid bij de inrichting van de openbare ruimte.

Met deze opgaven raken we een heel aantal thema's waarmee we invulling geven aan onze duurzaamheidsambities. In dit Programma werken we visie, beleid en projecten uit op de volgende pijlers:

- energietransitie (energiebesparing, duurzame energie opwek, warmtetransitie)
- circulariteit
- klimaatadaptatie
- vergroenen en biodiversiteit
- duurzame mobiliteit
- communicatie en cultuur

2.2 Waarom deze pijlers?

Deze pijlers sluiten aan bij de urgente thema's die vanuit het Rijk, Europa en de Verenigde Naties worden aangepakt. Met de afspraken in het Verdrag van Parijs, van de Verenigde Naties, is het startsein gegeven voor een forse inperking van de CO₂ uitstoot wereldwijd. Hieraan gekoppelde thema's zijn de energietransitie en daarmee in samenhang de duurzame mobiliteit. Ook circulariteit is hier nauw mee verbonden: kringlopen sluiten, zodat zo min mogelijk nieuwe grondstoffen nodig zijn. Vanuit het Verdrag van Parijs werken we aan reductie van de CO₂ uitstoot, maar ondertussen hebben we al te maken met de effecten van de hoge uitstoot: meer droogte, meer hitte, meer kans op overstromingen door hevige regenval en een hogere zeespiegel. Klimaatadaptatie, het omgaan met die effecten, is noodzakelijk, maar ook een taak die in het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie is vastgelegd.

Door te vergroenen ondersteunen we de klimaatadaptatie, maar werken we ook aan een gezonde gemeente, voor alle flora en fauna, waar wij mensen ook onderdeel van uit maken.

De pijler communicatie en cultuur voegen wij hier aan toe. In de basis gaat duurzaamheid om een balans tussen 'people, planet en profit': een ideaal evenwicht tussen ecologische, economische en sociale belangen. Om sociale belangen te dienen, maar ook om het brede thema 'duurzaamheid' toegankelijk te maken voor inwoners, bezoekers, organisaties en ondernemers, stimuleren we dat we op het snijvlak van duurzaamheidscommunicatie, cultuur, educatie en city marketing met creativiteit aan de slag gaan in onze gemeente.

2.3 Algemene visie op duurzaamheid

Gemeente Harlingen vindt het belangrijk om te verduurzamen en zet zich hiervoor in. Nadrukkelijk kiezen we hierbij voor de brede benadering van duurzaamheid: 'people, planet, profit'. De kernpunten in onze 'people, planet, profit' benadering zijn: in verbinding blijven met de wereld om ons heen en ons bewust inzetten voor mensen die een extra steuntje in de rug kunnen gebruiken. De brede benadering van duurzaamheid vertalen we door in te zetten op 6 pijlers: energietransitie, circulariteit, klimaatadaptatie, vergroenen en biodiversiteit, duurzame mobiliteit, communicatie en cultuur. Per pijler maken we onze visie specifieker; we stellen vast wat we per pijler willen bereiken. Over het algemeen volgen we de landelijke en regionale doelstellingen. De visie per pijler vertalen we naar opgaven en hoe we daaraan gaan werken. Deze uitwerking is opgenomen in hoofdstuk 5 tot en met 10.

De inzichten in en de ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid volgen elkaar in snel tempo op. We kiezen voor een weloverwogen aanpak om Harlingen duurzaam te maken. Dat betekent voor ons geen experimenten, maar werken met bewezen methoden. Wij zijn ons bewust van de gevaren van de wet van de remmende voorsprong. Liever een langere weg met een resultaat voor iedereen dan lange halen en snel thuis, waardoor er uiteindelijk meer wordt bereikt op gebied van duurzaamheid. We nemen duurzaamheid zeer serieus, ook uit eigenbelang, maar benaderen dit punt zorgvuldig, en met een open houding voor alle ideeën en initiatieven.

3 Participatie & inventarisatie

3.1 Samen opstellen Programma Duurzaam Harlingen

Het oorspronkelijke Programma Duurzaam Harlingen is opgesteld met de samenleving: maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en inwoners uit de gemeente Harlingen hebben meegedacht en suggesties gedaan. De gemeenteraad is meegenomen in de aanpak en uitgenodigd om deel te nemen aan de sessies met inwoners en andere stakeholders. In de evaluatie en actualisatie van het Programma is de focus vooral gelegd op de vraag hoe we ervoor staan qua uitvoering van projecten en of het Programma aansluit op de ontwikkelingen en het Hoofdpijnenakkoord van 2022. Na vaststelling van het Programma is in 2022 in het kader van de Omgevingsvisie een participatietraject geweest waar duurzaamheid ook weer een thema was. Wat in dat traject is opgehaald, is verwerkt in dit geactualiseerde Programma. Qua visie zijn er geen grote wijzigingen waardoor opnieuw participatie nodig is. De doelen en opgaven zijn nog in lijn met wat er eerder is opgehaald. Wel hebben we alle eerder betrokkenen, waaronder de Bouwvereniging, geïnformeerd over de aangepaste versie van het Programma. Wij hebben feedback gevraagd en deze verwerkt. Met een advertentie in de huis-aan-huiskrant hebben we de inwoners breed geïnformeerd over de actualisatie. Ook is de kans geboden om het geactualiseerde Programma in te zien en er op te reageren.

3.2 Opbrengst participatie

Wat helder naar voren kwam uit de sessies is dat zowel inwoners als de andere stakeholders zelf hun steentje bij willen dragen aan de uitdagingen die vanuit de verschillende duurzaamheidsthema's op ons af komen. Er zit veel kennis en kracht bij deze groepen, die zij graag samen met de gemeente inzetten. Een participatieve stijl is bij de uitvoering van het Programma Duurzaam Harlingen op zijn plaats: samen aan de slag.

Inwoners en andere stakeholders vinden de 6 duurzaamheidspijlers allemaal van belang en zijn over het algemeen bereid een steentje bij te dragen. De inwoners geven bij de meeste thema's duidelijk een informatiebehoefte aan. Vooral met betrekking tot de uitdagingen rond de warmtetransitie, het isoleren en aardgasvrij maken van je woning, willen inwoners graag van of via de gemeente meer informatie krijgen. Het gaat dan om antwoorden op vragen als "wat komt erbij kijken", "waar moet ik aan denken", "waar moet ik beginnen", "wie kan mij hierbij helpen". Het delen van goede voorbeelden uit de eigen gemeente, zoals lopende initiatieven, is daarbij al een mooie eerste aanzet. Hoe dit verder opgepakt kan worden, is uitgewerkt in de volgende hoofdstukken.

Wat betreft de rol die de gemeente zou moeten aannemen naar buiten toe, is het volgende aangegeven:

- Realistische doelen stellen;
- Realistisch en nuchter zijn: aanjagen, motiveren en faciliteren, maar niet pamperen. Bedrijven kunnen veel zelf en bedenken zelf wel hoe ze kunnen verduurzamen. Overheden moeten niet te veel op de stoel van bedrijven gaan zitten. Ook experimenten stimuleren en faciliteren.
- Mogelijk maken maar ook uitdagen, bijvoorbeeld door in het omgevingsplan drempels weg te nemen en de lat hoger te leggen qua duurzaamheid, en;
- Zelf het goede voorbeeld geven via inkoop en eigen projecten.

Ook is door de vertegenwoordigende organisaties, de huurdersvereniging en Ondernemend Harlingen, aangegeven graag een doorgeefluik te zijn en waar mogelijk leden te benaderen om actief bezig te gaan.

3.3 Opbrengst inventarisatie beleid

Ook een inventarisatie van het huidige beleid heeft bijgedragen aan dit Programma. Er is hierbij per pijler gekeken:

- Wat er in de verschillende beleidsstukken al is opgenomen in relatie tot dat pijler.
- Wat er al gebeurt binnen die pijler.
- Wat in het Programma Duurzaam Harlingen kan worden opgenomen.

Projecten waarvan de betrokken medewerker aangeeft dat borging in het Programma helpt om het project in uitvoering te krijgen, zijn opgenomen in de paragraaf 'wat gaan we doen'.

4 Inzet & organisatie op gebied van duurzaamheid

4.1 Aandachtspunten inzet & organisatie

4.1.1 Flexibiliteit én focus

Duurzaamheid is een thema dat volop in beweging is. Op wereldwijde, Europese en nationale schaal volgen de gebeurtenissen en studies elkaar in rap tempo op, resulterend in steeds nieuwe doelstellingen en aanscherpingen van bestaand beleid.

Om hier als gemeente goed op in te kunnen spelen, is er flexibiliteit nodig: bij kunnen sturen wanneer dat nodig is. Daarnaast is focus belangrijk, om niet afgeleid te worden door alle beweging die er is – focus te houden op uitvoering van wat er al ligt, in plaats van steeds af te wachten op iets nieuws dat er aankomt.

4.1.2 Kennis en tijd nodig voor uitvoering

De gemeentelijke organisatie is sterk uitvoeringsgericht. Medewerkers geven aan de uitvoering van het Programma Duurzaam Harlingen belangrijk te vinden, maar geven tegelijkertijd aan dat het lastig is om innovaties en nieuwe ontwikkelingen een plek te geven in de eigen werkzaamheden. Hierbij ontbreekt het aan tijd en kennis.

4.1.3 Kernelementen succesvolle uitvoering

Ondersteuning en begeleiding

Om de doelen uit het Programma Duurzaam Harlingen te behalen en de projecten uitgevoerd te krijgen, zijn duidelijke opdrachten vanuit de organisatie nodig. Het is geen vraag meer, maar het is een opdracht om de duurzaamheidsdoelen beter te integreren in het werk. Daarbij is het ook essentieel om de medewerkers te helpen in deze omslag, door ze (in ieder geval tijdelijk) te ondersteunen met extra kennis en tijd, voornamelijk op de HOE-vraag ("hoe doe ik dat?").

Capaciteit

Om de benodigde kennis en tijd beschikbaar te hebben, is capaciteit nodig. Zowel voor communicatie als inhoudelijk rond het thema circulariteit lag er een duidelijke vraag om extra capaciteit in te zetten. In paragraaf 4.3 is uitgewerkt hoe hier invulling aan is gegeven; eerst met inhuur, daarna wellicht structureel. Ook voor de uitvoering van het Programma is mogelijk extra capaciteit nodig. Hiertoe kunnen we de zogeheten 'CDOKE' gelden inzetten. CDOKE is een tijdelijke regeling Capaciteit Decentrale Overheden voor Klimaat- en Energiebeleid.

4.2 Duurzaamheid: de Harlinger aanpak

4.2.1 Programmatische aanpak: doelen centraal

Er wordt flexibiliteit en focus gevraagd, in combinatie met een wens om te sturen op doelen en daartoe ook orders te kunnen geven. Een programmatische aanpak is daarvoor zeer geschikt.

Een programma is een verzameling van projecten/activiteiten waarmee één of meer doelen worden bereikt. Deze doelen staan centraal.

Er wordt steeds bekeken of de activiteiten en projecten in het programma nog bijdragen aan deze doelen. Zo niet, dan wordt er bijgestuurd. Ook wordt bekeken of de gestelde doelen nog actueel zijn en aansluiten bij de laatste ontwikkelingen. De doelen zorgen voor focus; de aanpak zorgt voor mogelijkheid tot bijsturen: flexibiliteit.

Vanuit de programmatische aanpak wordt de gemeenteraad geïnformeerd vanuit een integrale blik over het gehele programma. De informatievoorziening naar de gemeenteraad wordt aangescherpt: deze is niet meer ad hoc, maar wordt ingeregeld aan de hand van het programma. Er wordt periodiek gerapporteerd over de voortgang, waarbij de vorderingen in het gehele pakket van het programma worden gedeeld. Juist door het gehele pakket te overzien zijn de behaalde successen helder en in samenhang. Behaalde successen zijn er om te vieren: periodiek overzien wat er aan successen behaald zijn op alle pijlers, voedt een gevoel van trots. Bij de gemeenteraad, bij het college en in de gehele organisatie. En naar buiten toe!

4.2.2 Monitoring

Het geactualiseerde Programma Duurzaam Harlingen kent een uitvoeringstermijn van vijf jaren: 2024 tot 2029. Elke twee jaar wordt de uitvoering van het Programma geëvalueerd en wordt het waar nodig geactualiseerd. De raad wordt geïnformeerd over de resultaten. Jaarlijks wordt de voortgang in de uitvoering gemonitord, via de verslaglegging in de gemeentebrede jaarrekening. In de Programmabegroting leggen we jaarlijks de doelen voor het jaar erna vast.

Het verdient voorkeur om in ieder geval halfjaarlijks de voortgang te bespreken met de portefeuillehouder. Daarmee is goed zicht op de voortgang en kan waar nodig op managementniveau worden ingegrepen.

4.3 Benodigde capaciteit en middelen

Voor een goede uitvoering van het Programma Duurzaam Harlingen zijn verschillende rollen essentieel:

- Coördinator: overziet het geheel, is de verbinding naar college en raad en bewaakt communicatie en participatie van inwoners en andere stakeholders;
 - tenminste 0,3 fte
- Deelprojectleiders per pijler voor de uitvoering:
 - circa 2 uur per week voor afstemming met coördinator, monitoring eigen pijler, aansturing en afstemming met collega's over hun projecten en communicatie;
 - 8 tot 32 uur per week inzet voor uitvoering van projecten, zowel als uitvoerende als ondersteunend aan andere projecttrekkers.
- Communicatiemedewerker: zorgt voor zichtbaarheid van de duurzaamheidsactiviteiten, geeft uitvoering aan communicatie naar en participatie van inwoners en andere stakeholders.
 - 0,5 fte

Uit de gesprekken met de gemeentelijke organisatie is duidelijk dat er voor de meeste pijlers intern deelprojectleiders zijn. Ook de coördinator is binnen de organisatie te vinden.

De communicatiemedewerker is eerst tijdelijk ingevuld en wordt vanaf 2025 structureel. Op het punt van circulariteit is er aanvullende capaciteit nodig. Er is een deelprojectleider circulariteit geworven die vanuit een tijdelijke rol de pijler circulair neer gaat zetten in de organisatie. Al doende bepalen we of deze functie structureel moet worden. Voor de uitvoering van en begeleiding vanuit het Programma wordt ook inhuur gepleegd, net als voor de actualisatie.

In onze zoektocht naar voldoende capaciteit zoeken we ook samenwerking met andere gemeenten, met name gemeente Waadhoeke. In onze regio Noordwest Friesland werken we samen waar dat voor beiden meerwaarde heeft. We werken ook als 18 Friese gemeenten veel samen, onder andere in de Friese Energietafel. Op dit moment onderzoekt De Bouwvereniging uitbreiding van de strategische capaciteit, mogelijk ook in samenwerking met de gemeente. Wat de mogelijkheden zijn rond samenwerking op het thema duurzaamheid is onderdeel naar de zoektocht naar mogelijkheden.

Per pijler is in de volgende hoofdstukken aangegeven wat er nodig is aan extra capaciteit en middelen voor de uitvoering van de projecten. Per project is hiervoor een indicatie gegeven, waar de benodigde middelen nog niet beschikbaar zijn in bestaande budgetten.

5 Energie

5.1 Wat willen we bereiken?

De energietransitie is een grote opgave waar we hard aan werken. We zetten hierbij zowel in op besparen als op duurzame opwek van energie. Wij kiezen een weloverwogen aanpak; geen experimenten, maar werken met bewezen methoden. We willen in gesprek blijven en leren van de markt en van andere gemeenten. We conformeren ons aan de landelijke en provinciale klimaatdoelstellingen. In de provinciale omgevingsvisie is de energietransitie als prioriteit benoemd; ook in Harlingen behandelen we de energietransitie als een prioritaire opgave.

5.2 Onze opgaves

5.2.1 We gebruiken de leidende principes voor het toekomstige energiesysteem

In 2024 wordt de Friese Energievisie vastgesteld. De Friese Energievisie beschrijft hoe we toewerken naar een schoon, toekomstbestendig en rechtvaardig energiesysteem in 2050. In deze visie is een gezamenlijke Friese ambitie opgenomen, namelijk om in 2050 net zoveel duurzame energie zelf op te wekken als we verbruiken. Door evenveel energie op te wekken als te gebruiken kan Fryslân sturing geven aan de energietransitie. Fryslân maakt richting 2050 nog beter gebruik van lokale en duurzame energiebronnen.

Om deze ambitie te realiseren is een set van leidende principes geformuleerd voor het toekomstige energiesysteem van Fryslân:

1. Fryslân stimuleert energie voor en door de gemeenschap;
2. Fryslân zet maximaal in op energiebesparing;
3. Alle bronnen zijn nodig, naast kleinschalige is ook grootschalige productie nodig;
4. Fryslân past de energie-infrastructuur goed in, in het landschap en in het energiesysteem;
5. Fryslân versterkt de flexibiliteit van het energiesysteem.

Deze Energievisie Fryslân fungeert als bouwsteen voor de Provinciale en Gemeentelijke Omgevingsvisies. Wij conformeren ons aan de Energievisie en nemen de leidende principes over. We brengen wel een nuance aan: beschikbaarheid van energie moet vanzelfsprekend zijn, alleen in uitzonderlijke gevallen is het acceptabel dat er uitval plaatsvindt.

In de Energievisie is met een ontwikkelpad voor Harlingen en Waadhoeke geschetst welke keuzes wanneer en door wie genomen moeten worden, om in 2050 een schoon energiesysteem te hebben. Dit ontwikkelpad maakt duidelijk dat als we 100% zouden inzetten op elektrificatie, in alle sectoren binnen onze gemeenten, het energiesysteem dan heel fors uitgebreid dient te worden. Het zoeken naar een balans, in aansluiting op de leidende principes uit de Energievisie, is dus belangrijk: een mix van energiebronnen, zowel kleinschalig als grootschalig, met maximale inzet op energiebesparing.

5.2.2 Besparen en isoleren tot 2030; van het aardgas af in 2050

We zetten in op 95% CO₂ besparing in 2050 (t.o.v. 1995), in aansluiting op het landelijk Klimaatakkoord. Om dit te bereiken gaan in de periode tot 2050 de huizen en buurten binnen de gemeente van het aardgas af: de warmtetransitie. Dit is een grote opgave. Het einddoel is duidelijk, maar we weten nog niet precies hoe we er komen.

We gaan stapsgewijs aan de slag, samen met de inwoners en ondernemers van Harlingen en we maken realistische, haalbare keuzes. In de periode tot 2030 sluiten wij nog geen wijken van het aardgas af. We richten we ons op isoleren en besparen, als eerste stap richting aardgasvrij. We zetten hierbij ook in op het voorkomen en bestrijden van energiearmoede.

Warmteprogramma

In de Transitievisie Warmte (TVW) is vastgelegd hoe we werken aan de transitie naar aardgasvrij verwarmen; in 2050 is onze gemeente van het aardgas af. Tot 2030 staan besparen en isoleren centraal. In 2026 actualiseren we de Transitievisie Warmte. Met het ingaan van de Omgevingswet en de Wet gemeentelijke instrumenten warmtetransitie (Wgiw) stellen we in 2026 niet een Transitievisie vast, maar een Warmteprogramma. Dit programma wordt daarna elke vijf jaar geactualiseerd. Als bouwsteen voor het Warmteprogramma laten we een bronnenonderzoek uitvoeren. Hiermee worden beschikbare warmtebronnen in (de omgeving van) Harlingen inzichtelijk gemaakt. Welke zijn het en wat is de potentie qua warmte? We zoeken hier een combinatie van aardgasvrije warmte met behoud van ruimtelijke kwaliteit.

5.2.3 In 2030 wekken we 88% van onze stroomvraag duurzaam op

In 2030 willen we 88% van de stroomvraag in de gemeente Harlingen duurzaam opwekken. Dit doen we door zowel in te zetten op besparing als op duurzame opwek. We zijn al ver in het realiseren van deze ambitie: al 77% van de verwachte stroomvraag in 2030 wordt nu duurzaam opgewekt. De verdere mogelijkheden in het buitengebied voor extra duurzame opwek zijn zeer beperkt. De gemeente zet in op mogelijkheden op het langparkeerterrein, op (daken van bedrijfsgebouwen op) industrieterreinen en langs de N31. We staan afwijzend tegenover energieopwek via verbrandingsinstallaties. We bepleiten meer ruimte voor windturbines op bedrijventerreinen dan de provinciale verordening nu toestaat, zodat wij ook windenergie kunnen inzetten om onze doelstelling te bereiken.

Netcapaciteit

De overgang naar een nieuw energiesysteem gaat niet zonder slag of stoot. Binnen Fryslân wordt er veel geëlektrificeerd, wat een grote impact op het elektriciteitsnet met zich mee brengt. Dit zorgt voor netcongestie. Aansluiting op het elektriciteitsnet is daarom steeds minder vanzelfsprekend. Een bijkomend gevolg is dat plannen op het gebied van bijvoorbeeld woningbouw, bedrijventerreinen en mobiliteit vastlopen. Netcongestie zorgt ervoor dat economische vooruitgang in Fryslân wordt belemmerd en dit vormt de komende jaren een blijvend probleem. Het betekent ook dat initiatieven vanuit de gemeenschap niet door kunnen gaan. Om deze problemen op te lossen is uitbreiding van de energie-infrastructuur alleen niet voldoende. De infrastructuur is namelijk niet ingericht op een duurzaam energiesysteem waar we richting 2050 naartoe werken. Met de leidende principes uit de Friese Energievisie werken we toe naar een robuust en betrouwbaar energiesysteem. Ook onderzoeken we wat bijvoorbeeld een aanpak met energiehubs kan betekenen in het tegengaan van de huidige congestieproblemen.

Klimaatlandschap gemeente Waadhoeke

Het klimaatlandschap van Waadhoeke kan voor Harlingen een interessante schakel in het energiesysteem zijn. Als daar energie wordt opgewekt op het moment dat onze industrie draait en bijvoorbeeld Rederij Doeksen de schepen oplaadt, dan worden vraag en aanbod bij elkaar gebracht. Dit ontziet het netwerk. Ook wordt er gekeken of er in het klimaatlandschap ruimte gemaakt wordt voor opslag en conversie en voor warmteopwek. Als opslag ervoor kan zorgen dat er in onze regio stroom beschikbaar is op het moment dat de zon niet schijnt of de wind minder waait, dan is dat ook voor onze gemeente een meerwaarde. Gemeente Harlingen volgt de ontwikkelingen van dichtbij. Waar zich kansen voordoen om warmte danwel stroom van het klimaatlandschap te kunnen laten landen in onze gemeente, bijvoorbeeld in het nabijgelegen Wijnaldum, dan zetten wij ons er voor in om dat voor elkaar te krijgen.

5.2.4 De opgaves in het kort

In 2030 wordt 88% van de stroomvraag duurzaam opgewekt en in 2050 100%. Dit doen we door zowel in te zetten op besparing als op duurzame opwek.

Tot 2030 zetten we in op besparen en isoleren in de gebouwde omgeving, om de woningen en gebouwen voor te bereiden op de overstap naar aardgasvrij. In deze periode nemen we de eerste besluiten over de warmtebronnen van de toekomst; enkel elektrificeren is niet haalbaar.

In 2050 is de bebouwde omgeving in de gemeente van het aardgas af.

5.3 Wat gebeurt er al?

Opwek duurzame energie

Gemeente Harlingen is al goed op weg met het bereiken van de ambitie zoals benoemd in de Regionale Energiestrategie: 77% van de stroomvraag in 2030 wordt al duurzaam opgewekt. Uitbreiding hiervan wordt op dit moment belemmerd door het provinciaal beleid.

De huidige duurzame opwek van stroom gebeurt middels zonne-energie en windenergie.

- ⇒ Zonne-energie: er liggen veel zonnepanelen op daken en er ligt een zonnepark (zie kaart hieronder).
- ⇒ Windenergie: er staan op verschillende locaties windturbines (zie kaart hieronder).

Er is in de haven een bio-LNG installatie gerealiseerd, die uit niet-fossiele bronnen LNG produceert. Er zijn ook steeds meer initiatieven voor groen gas opwek in onze gemeente.

Inzet energiecoaches

Sinds 2022 hebben we energiecoaches in dienst die energiearmoede onder onze inwoners proberen te bestrijden. We zetten deze inzet voort, in ieder geval tot en met 2025, vanuit de beschikbare SPUK-gelden die specifiek hiervoor aan de gemeenten zijn verstrekt.

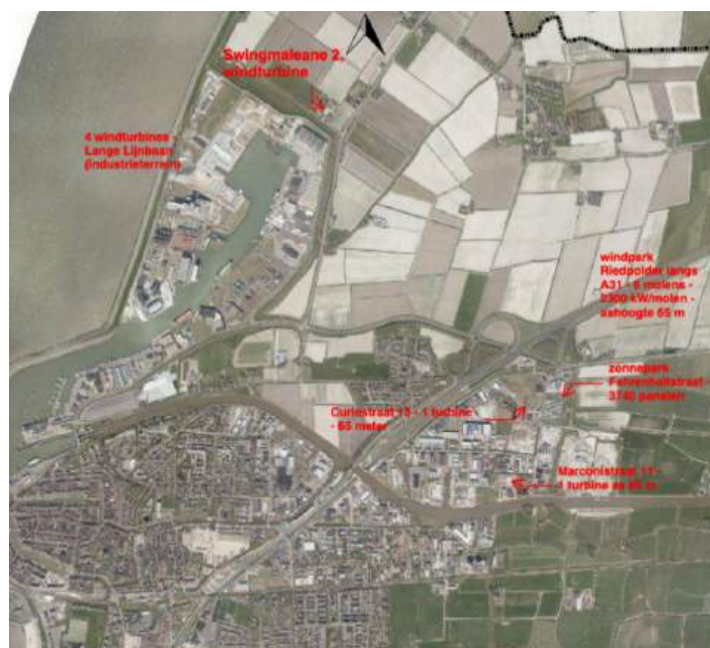
Isolatieaanpak

In 2023 is een brede isolatieaanpak vastgesteld. In 2024 is samen met de andere Friese gemeenten een subsidieregeling uitgerold. Deze subsidie is specifiek voor huizen van een slechte energetische kwaliteit (label D of slechter) en een WOZ-waarde onder het gemiddelde van 2022 (€255.000). De subsidieregeling is een steun in de rug bij isolatie voor inwoners die dat niet altijd volledig zelf kunnen bekostigen. Binnen de brede aanpak zetten we in op Bewust maken, Motiveren, Kennis delen en Mogelijk maken. We maken steeds meer inwoners en ondernemers bewust van het belang van isoleren en motiveren hen om aan de slag. We zorgen dat er betrouwbare, onafhankelijke kennis, online en bij adviseurs, beschikbaar is waarmee mensen weten wat zij kunnen doen in hun woning. En we zorgen dat mensen de weg weten te vinden naar de verschillende subsidies en verduurzamingsleningen die aan te vragen zijn. Duurzaam Bouwloket ondersteunt ons hierbij.

In de isolatieaanpak is specifiek aandacht voor monumenten. De isolatieopgave is hier complexer, omdat er rekening moet worden gehouden met de monumentale en erfgoed waarden. In 2024 is een werkgroep opgezet waarin Bouwcommissie Vereniging Oud Harlingen, Schakenbos Schilder en glaszetter, Bouwbedrijf Bruinsma, Alynia architecten, Hein Buismanstichting, Hûs en Hiem en gemeente kennis en kunde samenbrengen. Alle wijzigingen aan monumenten zijn vergunningplichtig. De monumentale waarden willen we behouden, maar de woning moet ook bewoonbaar zijn. Dat betekent dat ook een monument zo goed mogelijk warm, tochtvrij en energiezuinig moet worden. Door alle gezamenlijke kennis bij elkaar te brengen kunnen we constructief aan oplossingen werken.

Besparing bij bedrijven

Naast de energietransitie in de woningvoorraad is ook de energietransitie van bedrijfspanden een grote opgave. De regie voor energiebesparing en aardgasvrij ligt voor de grotere bedrijven en de industrie bij het Rijk en de provincie. Als gemeente zijn wij bevoegd gezag voor het merendeel van het MKB. De gemeente hecht veel belang aan de besparingsopgave en volgt het rijksbeleid. We stimuleren bedrijven in de transitie naar een duurzamere bedrijfsvoering. De ambitie is om in 2050 energieneutraal te zijn.

Figuur 1: Locaties (grootschalige) opwek zonne- en windenergie (bron: gemeente Harlingen, nov 2021)

Een belangrijke stap is het verduurzamen van bedrijfsgebouwen en bedrijventerreinen. Samen met gemeente Waadhoeke werken we in het project Samen Verduurzamen aan het verduurzamen van bedrijventerreinen, onder het Sociaal Economisch Actie Plan (SEAP). We zetten in op de thema's energie, maar ook groen en circulair. Stappen binnen het project zijn het verhogen van de organisatiegraad en bepalen van de ambities van de bedrijventerreinen, om daarna uitvoeringsplannen op te stellen en concrete maatregelen uit te voeren.

Goede voorbeeld geven

We kopen onze elektriciteit en gas in via OVEF, de Friese Coöperatie Openbare Verlichting & Energie Fryslân, met als leden de provincie Fryslân en de Friese gemeenten. Sinds 1 januari 2024 levert OVEF elektriciteit uit eigen, duurzame, publieke bronnen (windpark Nij Hiddum-Houw en zon op publieke gebouwen). Wij zijn zelfvoorzienend voor zowel voor stroom als gas:

- ⇒ Onze eigen zonnepanelen wekken nagenoeg evenveel stroom op als we nodig hebben voor het stroomverbruik van de kantoorgebouwen.
- ⇒ Stroom voor de openbare verlichting (bijna volledig LED) is volledig duurzaam door de inkoop via OVEF.
- ⇒ Per 1 januari 2025 zijn we ook zelfvoorzienend voor gas: groen gas geproduceerd uit vergisting van groente- fruit- en tuinafval.

We werken met de eigen gebouwen toe naar energieneutraal in 2030.

5.4 Wat gaan we nog meer doen?

NR	PROJECT	RESULTAAT	ROL GEMEENTE	BETROKKEN PARTIJEN	MIDDELEN	PERIODE
1.	Isolatieprogramma woningen Harlingen	Uitvoeren isolatieprogramma a) Aanpak onder Lokale Aanpak Isolatie (specifiek voor slechte kwaliteit woningen met WOZ < €255.000) b) Brede aanpak isolatie Onderdeel van het uitvoeringsprogramma van de Transitievisie Warmte.	Trekker	Duurzaam Bouwloket Waadhoeke Provincie	a) Uit SPUK LAI en CDOKE middelen (inzet DBL) b) Inhuur uit CDOKE middelen	2024 – 2025
2.	Evaluatie beleidsregels verduurzamen monumenten	Het functioneren van de beleidsregels rondom monumenten, energiebesparing en verduurzaming evalueren.	Trekker	Steunpunt Monumentenzorg Fryslân	€ 10.0000 t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2024 – 2025
3.	Bronnenstrategie	Opstellen bronnenstrategie t.b.v. het nieuwe Warmteprogramma. Onderzoek welke warmtebronnen er beschikbaar zijn in en rond onze gemeente.	Trekker	Gemeente Waadhoeke (gezamenlijk opdrachtgever)	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2025
4.	Warmte-programma	Actualiseren transitievisie warmte in de vorm van een Warmteprogramma, onder de Wet gemeentelijke instrumenten warmtetransitie (wgiw)	Trekker	Gemeente Waadhoeke (gezamenlijk opdrachtgever)	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2025 – 2026

5.	Potentie windenergie	Onderzoek naar mogelijkheid voor uitbreiding van het aantal windturbines in de gemeente: ⇒ Langs de A31 (mee in OER-project, zie project 8); ⇒ Oostkant Industriehaven; Oostpoort 3.	Trekker	Grondeigenaren Provincie Rijk	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2024 – 2025
6.	Potentie zonne-energie	Onderzoek naar benutting oksels van op- en afritten A31 bij Midlum, in samenwerking met Rijksvastgoedbedrijf en RVO (OER-project).(combinatie mogelijk met 5)	Trekker	Grondeigenaren Provincie Rijk	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2024 – 2025
7.	Energiehub Oostpoort	In gesprek blijven met initiatiefnemers Oostpoort 3 over energieneutraal en duurzaam maken van het bedrijventerrein. Mogelijk maken, faciliteren, ondersteunen.	Facilitator	Initiatiefnemers Oostpoort 3	Binnen bestaande capaciteit en middelen	2024 – 2027
8.	SEAP verduurzamen bedrijventerreinen	Met tenminste 2 bedrijventerreinen uit de gemeente aan de slag met verduurzamen van de terreinen. Thema's zijn energie (netcongestie), groen en circulair. Eerst inventariseren, dan organiseren en ambitie bepalen en vervolgens uitvoeringsplannen maken en concrete maatregelen treffen.	Partner	Goud van Noordwest (trekker)	Uit SEAP en Regiodeal Noordwest Fryslân	2024 – 2025
9.	CO ₂ -compensatie in eigen gemeente	Vastleggen dat we in Friesland en dus ook Harlingen de middelen voor compensatie inkoop niet-hernieuwbaar gas inzetten voor eigen CO ₂ besparende projecten (i.p.v. betaling/afkoop aan marktpartijen)	Partner	OVEF (trekker) Friese gemeenten	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2024
10.	Verduurzaming eigen gebouwen gemeente	In (ver)bouwplannen worden duurzaamheidsaspecten meegenomen, zowel energiebesparing en -opwek als circulariteit, klimaatadaptatie, vergroenen en inclusiviteit. Kijken naar de eisen voor de toekomst.	Trekker		Uitwerking binnen bestaande budgetten. Evt per plan extra budget vragen. Inhuur mogelijk via CDOKE middelen	Regulier
11.	Opslag energie mogelijk maken	Inzet op opslag energie omdat capaciteit netwerk niet altijd toereikend is. Onderzoek welke mogelijkheden voor opwek haalbaar en effectief zijn.	Trekker	Liander, provincie	Borgen binnen bestaande capaciteit of inhuur via CDOKE middelen	2025

6 Circulariteit

6.1 Wat willen we bereiken?

Onze samenleving steeds meer circulair

We vinden het belangrijk om reststromen te verminderen: circulariteit. In de provinciale omgevingsvisie en ook door het rijk is het circulair maken van de economie als speerpunt benoemd; hier sluiten we bij aan. We werken circulair door zo weinig mogelijk nieuwe materialen te gebruiken en zoveel mogelijk in te zetten op hergebruik (volgens de methodiek van de R-ladder). Ook bij ontwikkelingen in de leefomgeving werken we zoveel mogelijk circulair. Harlingen stimuleert ook andere partijen en inwoners om circulair te werken. Deconsumeren is een belangrijke stap.

De gemeente vermindert reststromen onder meer door een betere afvalscheiding te stimuleren, met nadruk op betere scheiding van oud papier en minder groente-fruit-en-tuin-afval (GFT) bij het restafval.

6.2 Onze opgaves

6.2.1 Focus op circulariteit bij inkoop, vastgoed en GWW-projecten

De bouwsector in Nederland is verantwoordelijk voor naar schatting 50% van het grondstoffenverbruik, 40% van het totale energieverbruik en 30% van het waterverbruik. Daarnaast komt ongeveer 40% van het afval in Nederland voort uit bouw- en sloopactiviteiten, en is de sector verantwoordelijk voor circa 35% van de CO₂-uitstoot. Bouwmaterialen als steen, beton, cement en staal veroorzaken aanzienlijke CO₂-uitstoot bij de winning en productie. Hoewel 95% van het bouwafval wordt gerecycled, gebeurt dit vaak op een laagwaardige manier (Rijksoverheid, 2016).

Dit benadrukt de noodzaak om het grondstof- en materiaalgebruik in de hele bouwketen te heroverwegen en onderstreept de urgentie van de transitie naar een circulaire bouwconomie. In een circulaire bouwconomie ligt de focus op het verminderen van grondstoffenverbruik, het hoogwaardig hergebruiken van materialen, het toepassen van milieuvriendelijke materialen, en het verlengen van de levensduur van bouwobjecten en materialen. Dit helpt afval te voorkomen. Deze transitie heeft ook invloed op de ruimtelijke ordening, met een verschuiving van mondiale ketens naar lokale kringlopen.

De transitie naar een circulaire bouwconomie is een ingrijpende economische systeemwijziging. Het vereist een verandering in het denken, doen en gedrag van mensen en in een organisatie en werkt door in de keten. Om deze transitie te laten slagen, zijn ook ondernemers, bewoners en samenwerkingspartners nodig.

6.2.2 Opnieuw inzetten van reststromen: (zwerf)afval en groen

Circulariteit gaat over het verminderen van en opnieuw inzetten van reststromen en dus ook over afval, zowel huishoudelijk – als zwerf- als groen. De ambities van de gemeente op het gebied van afval zijn vastgelegd in het Afvalbeleid en in het Zwerfafvalplan. In dit plan is als doel gesteld: *Binnen vijf jaar (2021-2025) is Harlingen de Schoonste Stad aan het Wad*. We werken hieraan door en willen het programma Schoonste stad aan het wad voortzetten tot in ieder geval 2027.

Het groenafval is ook een grote reststroom. Ons uitgangspunt hierbij is dat we alle mineralen uit onze gemeente in onze gemeente willen houden. We willen de groene reststromen een nuttige toepassing

geven, waarbij het voeden van de bodem centraal staat. Het gft-afval blijft verwerkt worden zoals nu al gebeurt. We kijken vooral naar nuttige toepassing van de reststromen uit beheer van openbaar groen.

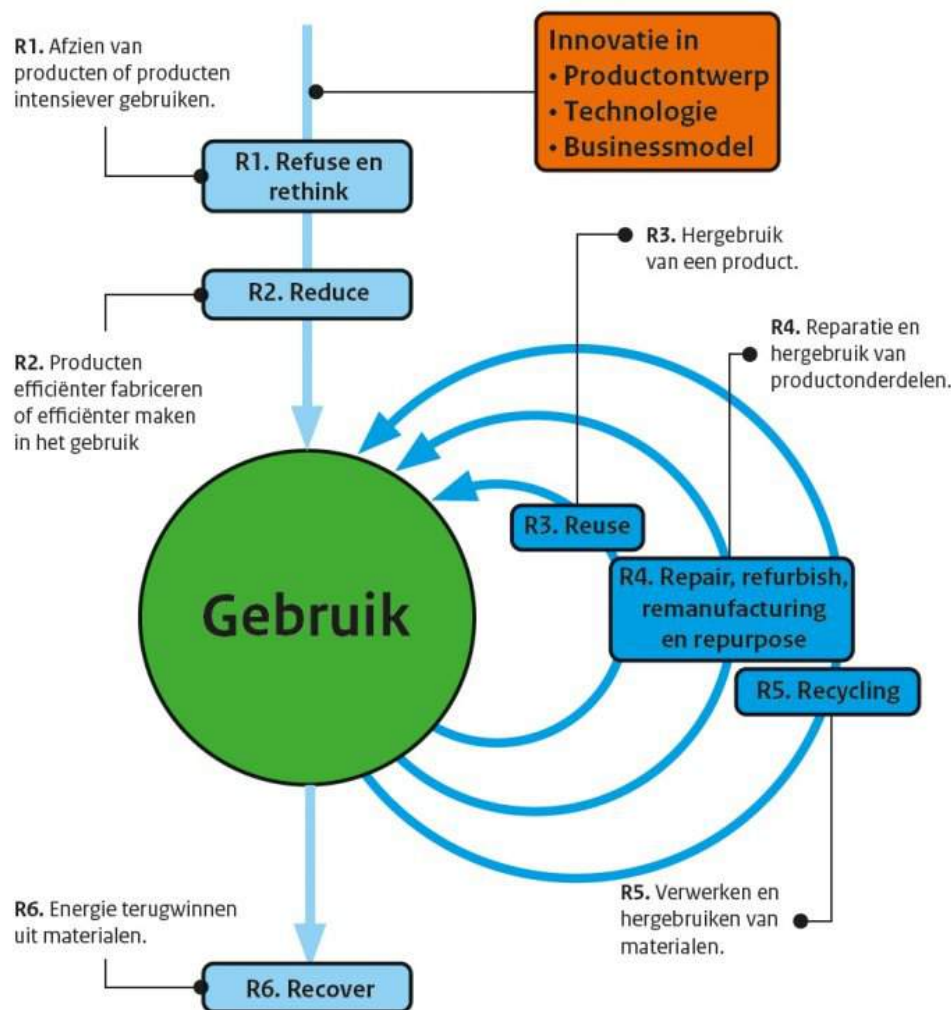
6.2.3 Grip op circulariteit: R-ladder als denkwijze

De zogenaamde R-ladder is een veelgebruikte methodiek om circulariteit te structureren en verduidelijken. De R-ladder bepaalt de mate van circulariteit aan de hand van verschillende circulariteitsstrategieën. Hoe hoger op de R-ladder, hoe hoger de mate van circulariteit in de strategie. Het heeft ook een methodiek in zich. Wanneer een nieuw project aan de orde is, is de eerste vraag of het mogelijk is af te zien van de introductie van producten. Denk bijvoorbeeld aan de vervanging van een brug: is een nieuwe brug echt nodig?

Het is belangrijk om goed na te denken welke producten je echt nodig hebt en hoe je die zo efficiënt mogelijk in kunt zetten. Vervolgens zijn er tijdens gebruik een aantal belangrijke stappen: re-use, repair en recycling. Om vervolgens aan einde levensduur zoveel mogelijk materialen terug te winnen en eventueel ook energie te winnen uit de restanten die niet zelf als materiaal of product te gebruiken zijn. Deze denkwijze omarmen helpt om bij elk project meer grip op circulariteit te krijgen.

R-ladder met strategieën van circulariteit

Bron: PBL

Voorbeeld gebruik R-ladder

De afweging vooraf aan de mogelijke realisatie van een nieuwe brug:

- Is een brug echt nodig? (=refuse en rethink)
- Zo ja, kan een oude brug worden gebruikt? (=re-use) Misschien wel als er wat aan aangepast wordt? (=repair, refurbish, remanufacturing, repurpose)
- Gaan we een nieuwe brug maken? Dan ontwerpen we met aandacht voor efficiëntie (=reduce), met aandacht voor de toepassing van bestaande (rest)producten (=reuse, repair, recycling), met aandacht voor de beheerfase waarin onderdelen kunnen worden vervangen (=repair) en met aandacht voor de eindfase - zorgen dat de brug ook weer makkelijk uit elkaar kan worden (=recover).

Fasering	MIRT - fase	R-Ladder	HNN	Aanpak DGWW	Instrumenten
Initiatief	Verkenning & Planuitwerking	Refuse Rethink	Waardebehoud	Analyse vraag en Ambitie	Omgevingswijzer
Definitie	Verkenning & planuitwerking	Refuse Rethink Reduce	Waardebehoud	Onderzoek kansen Vastleggen ambities	Omgevingswijzer Ambitiweb
Ontwerp	Contractvoorbereiding	Reduce Reuse Recycling Recover (voorbereiden op)	Milieu-impact Materiaalgebruik	Vertaal slag naar ontwerp	MKI/MPG Materiaalgebonden CO2-uitstoot Losmaakbaarheid Dubo Calc
Contract	Contractvoorbereiding & inkoop	Reduce Reuse Repurpose Recycling Recover (voorbereiden op)	Milieu-impact Materiaalgebruik	Vastleggen in contract	Duurzame inkoop Beste Prijs Kwaliteit verhouding CO2-prestatieladder MKI/MPG Materiaalgebonden CO2-uitstoot Herkomst materialen Losmaakbaarheid
Realisatie	Contractbeheersing	Reuse Recycling Repurpose, remanufacture, repair	Milieu-impact Materiaalgebruik	Afwegen en toetsen	Multicriteria – analyse Herkomst materialen Losmaakbaarheid
Beheer	Contractbeheersing of -voorbereiding	Reuse Repair, refurbish, remanufacture Recycling	Waardebehoud	Vastleggen en verantwoorden	MKI/ MPG Herkomst materialen
Sloop	Contractbeheersing of -voorbereiding	Recover	Waardebehoud		MKI/MPG Losmaakbaarheid

6.2.4 In Fryslân werken we samen met Circulair Fryslân

In 2019 is de gemeente aangesloten bij Vereniging Circulair Fryslân. In 2021 hebben de Friese gemeenten gezamenlijk een Samenwerkingsagenda opgesteld voor de periode 2021 – 2035. Ook Harlingen heeft zich hierbij aangesloten en de ambities omarmd.

Vanuit Vereniging Circulair Friesland is een programma over circulair bouwen (Fryslân Bouwt Circulair) ontwikkeld. Dit is een collectieve aanpak van Friese gemeenten om aan de hand van concrete projecten ervaring op te doen met circulair bouwen. Gemeenten krijgen zo handvatten om bouwprojecten “zo circulair mogelijk te realiseren, met zo weinig mogelijk milieu-impact”. Onderdeel van het programma is het implementeren van een gedeelde Friese werkwijze, gebaseerd op ‘Het Nieuwe Normaal’ (zie 6.2.5). Zo krijgen we tools die we ook in de toekomst kunnen gebruiken.

6.2.5 Circulariteit integreren in onze werkwijze & indicatoren toepassen

De implementatie van een circulaire bouwconomie in de gemeentelijke vastgoedprojecten en projecten in de openbare ruimte van gemeente Harlingen vereist een integrale aanpak van initiatiefase tot en met de uitvoeringsfase. Door circulaire principes te integreren in alle fasen van het bouwproces, van visie en ontwerp tot planning, uitvoering en onderhoud, kunnen we de milieu-impact van de bouwsector aanzienlijk verminderen en bijdragen aan een duurzamere toekomst. Hierbij volgt gemeente Harlingen de volgende circulaire strategieën en aanpakken.

- R-Ladder
- Aanpak Duurzaam GWW
- Het Nieuwe Normaal en It Nije Normaal (HNN)

Naast de R-ladder die we als denkwijze omarmen ten behoeve van de bewustwording, zijn er verschillende instrumenten die het vergemakkelijken om circulariteit een plek te geven in alles wat we doen. Het Nieuwe Normaal / It Nije Normaal is hier een voorbeeld van, maar we omarmen ook de Aanpak Duurzaam GWW die instrumenten biedt om in elke fase van een project gestructureerd over duurzaamheid in de breedte en dus ook circulariteit na te denken. In bijlage 1 worden Het Nieuwe Normaal, It Nije Normaal en de Aanpak Duurzaam GWW nader toegelicht.

Het bouwproces kent verschillende fasen, die samen het gehele traject van initiatie tot sloop omvatten. Om de principes van de circulaire bouwconomie volledig mee te nemen in de gemeentelijke vastgoedprojecten en projecten in de openbare ruimte van de gemeente Harlingen, hanteren we in de verschillende fasen de circulaire strategieën en tools zoals bepaald in de R-ladder, de Aanpak Duurzaam GWW en Het Nieuwe Normaal. De wijze van inzet van de strategieën en tools in de verschillende fasen is weergegeven in de tabel hieronder.

Indicatoren

We hanteren voor alle projecten, van inkoop tot GWW en van vastgoed tot gebiedsontwikkeling, de indicatoren uit Het Nieuwe Normaal die beoordeeld zijn als 'Standaard'. Dit zijn prestatieniveaus met een breed geaccepteerde meet- of bepalingsmethode én waarvoor voldoende data beschikbaar is om het prestatieniveau te kunnen benchmarken. Zie de tabel hieronder voor de indicatoren die we standaard hanteren¹. Bij de start van een project bepalen we welke indicatoren nog meer relevant zijn voor dat project en waar we partijen op willen uitdagen.

Indicatoren voor gebouwen	Indicatoren voor GWW	Gebieden
<u>Milieu- en klimaatimpact</u>		
Milieuprestatie Gebouw (MPG)	Milieu- en Klimaatimpact (MKI)	Nog geen standaarden, alleen indicatieve normen
Materiaalgebonden CO2-uitstoot		
<u>Materiaalgebruik</u>		
Herkomst materialen	Herkomst materialen	
<u>Waardebehoud</u>		
Losmaakbaarheid		

Tabel: indicatoren beoordeeld als Standaard, altijd van toepassing in onze projecten.

¹ Zie voor de actuele indicatoren & normen hetnieuwenormaal.nl/leidraden.

Aan de hand van deze indicatoren bepalen we circulaire criteria voor onze aanbestedingen en inkooptrajecten. De herkomst van materialen leggen we vast in een materialenpaspoort, zodat van alle bouwwerken duidelijk is welke materialen hierin gebruikt zijn en hoe deze weer los te maken zijn. Zo vergroten we de mogelijkheden om te kunnen repareren of bij einde levensduur van het bouwwerk materialen te kunnen oogsten en opnieuw te gebruiken (Reuse, Recycling, Repurpose, remanufacture, repair). Losmaakbaar ontwerpen is een essentieel onderdeel van de circulaire economie, omdat het de levensduur van materialen verlengt en afval minimaliseert.

Als via It Nije Normaal aanvullende standaard indicatoren worden bepaald, passend bij de Friese context, dan nemen wij deze over en passen deze onverminderd toe in alle projecten.

Het Nieuwe Normaal bij Gebiedsontwikkeling

Plannen en ontwerpen van gebieden met kringloopsluiting is een integraal doel van circulaire gebiedsontwikkeling. Dit uitvoeren op gebiedsniveau biedt bovendien kansen voor kringloopsluiting van andere stromen dan op gebouwniveau of per object, zoals infrastructuur voor water en energie, urban mining en reststromen in de gebruiksfase. Eerder in het ontwikkelproces kan daarnaast meer invloed op circulair materiaalgebruik worden uitgeoefend. Indirect, door het borgen van randvoorwaarden voor circulariteit (zoals het faciliteren van houtbouw) en direct, door het stedenbouwkundig ontwerp en programma te optimaliseren met oog voor de materiaalvraag per geboden functie. Om deze redenen zijn voor de thema's energie en water functionele eenheden opgesteld waarmee gestuurd kan worden op het sluiten van kringlopen.

Voor toepassing van Het Nieuwe Normaal gelden de volgende uitgangspunten:

- **Geen totaalscore.** De prestaties gelden voor individuele indicatoren, en zijn dus niet te combineren tot één (totaal)score. Het zijn verschillende aspecten met verschillende eenheden.
- **Geen rangorde.** De prestaties hebben geen onderlinge rangorde. Ieder project kan een eigen prioritering aanbrengen, op basis van wat voor die specifieke omgeving en situatie relevant is.
- **Prestaties op individuele indicatoren.** De prestaties op individuele indicatoren zijn haalbaar voor een project. Een parallel is de 'tienkamp': er zijn verschillende sporten (indicatoren) naast elkaar, waarbij voor iedere sport (indicator) een basisniveau gehaald moet worden. Vervolgens is het aan elk project en/of organisatie om op een aantal indicatoren uit te blinken.
- **Versnellers en barrières.** Naast de kwantitatieve data op indicatoren worden er ook geleerde lessen opgehaald. Deze input wordt gebruikt om 'Versnellers' en 'Barrières' op te halen op project- en organisatieniveau. Met die inzichten versnellen we de transitie naar circulair bouwen.

6.2.6 Schoon en emissieloos bouwen

Gemeente Harlingen wil in haar GWW- en bouwprojecten zoveel mogelijk werken met emissieloos materieel om de projecten verder te verduurzamen. De inzet van emissieloos materieel zorgt voor een reductie van stikstof, fijnstof en CO₂. Daarnaast verlaagt het de geluidsoverlast en draagt het bij aan een schonere werkomgeving. We onderzoeken de mogelijkheden om eigen laadfaciliteiten voor materieel te realiseren, waarmee we schoon en emissieloos bouwen kunnen faciliteren. Als die gereed zijn, wordt schoon en emissieloos materieel standaard uitgevraagd bij GWW-, vastgoed- en gebiedsontwikkelingsprojecten.

6.2.7 De opgaves in het kort

- In 2027 is Harlingen de Schoonste Stad aan het Wad.
- In 2027 blijven alle mineralen uit de groene reststromen binnen de gemeente.
- In 2025 passen we de indicatoren met beoordeling 'standaard' uit It Nije Normaal en/of De Nieuwe Normaal altijd toe in al onze GWW-, vastgoed- en gebiedsontwikkelingsprojecten.
- In 2025 passen we de werkwijze uit De Nieuwe Normaal standaard toe. Bij elk GWW-, vastgoed- of gebiedsontwikkelingsproject bepalen we welke normen en indicatoren naast de standaard indicatoren van toepassing worden verklaard.
- In 2025 is schoon en emissieloos bouwen het uitgangspunt voor elk eigen project.

6.3 Wat gebeurt er al?

(Zwerf)Afval

Jaarlijks organiseren we diverse schoonmaakacties, zoals Himmelwike, Skjin Wetter, Schoolproject RSG, theaterlessen, opruimacties van de bermen en de Landelijke Opschoondag. Wij hebben de CatchFish betrokken bij diverse acties. Ook ruimen we afval op in de havens en pakken we bijzet OAC (ondergrondse afvalcontainer) aan en overlast bij bovengrondse afvalcontainers in de binnenstad. In 2024 is het bellenscherm in het Van Harinxmakanaal gerealiseerd (bubble barrier) en komt er een vervolg aanpak bijzet OAC en bovengrondse afvalcontainers.

De inwoners worden op de hoogte gehouden via social media. Er zijn een aantal inwoners die een stukje grond/wijk hebben geadopteerd om schoon te maken en schoon te houden via Nederland Schoon. In de gemeente Harlingen hebben we een behoorlijk grote groep vrijwilligers (Rommelridders) die elke week, gezamenlijk of individueel op pad gaan om zwerfafval op te ruimen. De gemeente stelt materiaal, zoals grijpers en veiligheidshesjes, beschikbaar. Het zwerfafval kunnen ze kwijt bij de gemeente en in sommige gevallen haalt de gemeente het gevonden zwerfafval op. Er komt een herverdeling van de afvalbakken via het participatieplatform CitizensLab. Ook zijn er QR-codes op de afvalbakken geplakt als proef, waarop staat waar men een volle afvalbak kan melden. Het is de bedoeling dat de afvalbak dezelfde dag, op werkdagen, nog geleegd wordt. In het hoogseizoen plaatsen we extra afvalbakken bij Rederij Doeksen en Grote Bredeplaats (locaties waar veel toeristen komen).

Monitoring 2019-2022 geeft aan dat er een afname is van de hoeveelheid zwerfafval in de openbare ruimte. Het aantal vrijwilligers dat zwerfafval opruimt neemt toe. De monitoring in 2024 moet uitwijzen of de afname doorzet. De invoering van statiegeld op blikjes en plastic flesjes heeft een positieve invloed op de afname van het zwerfafval. Het havengebied vraagt om extra aandacht. Er is een afname van zwerfafval in het havengebied, maar het algemene beeld is nog steeds niet goed.

Circulariteit in projecten

Er is een adviseur circulariteit ingehuurd die vanuit Team Omgeving met de collega's van Openbare Werken aan de slag gaat om circulair werken eigen te maken. Dit is in principe een tijdelijke inzet. Gedurende de looptijd van die inzet wordt er nagegaan of deze inzet structureel moet worden.

Er lopen verschillende concrete projecten waarin circulariteit een grote rol speelt, zoals de ondergrondse verzamelcontainers, het circulair straatmeubilair, aanpassingen aan de milieustraat ter

optimalisering van afvalscheiding en het plaatsen van bladkorven. Ook worden uitgangspunten voor een circulaire inrichting van de openbare ruimte van het Spaansen terrein geformuleerd.

Daarnaast zijn er al verschillende circulaire pilots uitgevoerd: experimentele projecten waarbij we kansen grijpen op het gebied van circulariteit. Zo wordt in de verlichting van de openbare ruimte bijvoorbeeld gebruik gemaakt van modulaire LED – verlichting, waardoor onderdelen kunnen worden vervangen. Er worden oude damwandelementen ingezet om zwaluwwanden te maken. De gedachte van 'Repair en Refurbish' zien we terug in de aanpak van enkele historische bruggen. Bij deze bruggen is ervoor gekozen om de bestaande brug te renoveren en verstevigen, zodat deze weer decennia mee kunnen. Waar mogelijk, wordt gekozen voor asfalt van lagere temperatuur of met een grotere component Recycled materiaal. Ook in de materiaalkeuzes voor de riolering wordt zoveel mogelijk voor materialen met een lagere milieu-impact gekozen. In het Balklandpark zijn speeltoestellen hergebruikt (Reuse) en zijn bomen die gekapt moesten worden gebruikt als klimtoestellen.

Circulair Fryslân

Binnen het programma wordt met name gewerkt aan deze Opdrachtgeversaanpak: opdrachtgevers handvatten bieden om de transitie te maken naar circulaire bouwprojecten aan de hand van concrete projecten. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de ketenontwikkeling: het bij elkaar brengen van ketenpartijen om nieuwe circulaire en biobased producten te ontwikkelen die kunnen worden toegepast in de bouwsector. Ook woningcorporaties worden bij dit programma betrokken. Het traject kent een doorlooptijd van drie jaar. Gemeente Harlingen is ambassadeur van dit traject.

In 2019 is de gemeente ook aangesloten bij Betonketen Fryslân. Een samenwerking van Friese overheden en marktpartijen met als doel het gebruik van beton duurzamer te maken, door meer in te zetten op hergebruik of een duurzamere productie van beton.

6.4 Wat gaan we nog meer doen?

NR	PROJECT	RESULTAAT	ROL GEMEENTE	BETROKKEN PARTIJEN	MIDDELEN	PERIODE
1.	In gesprek met lokale marktpartijen GWW over circulariteit	Sparren met de markt over circulariteit; verkennen wat de marktpartijen kunnen doen en wat ze nodig hebben van de gemeente.	Trekker	Lokale ondernemers	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	Jaarlijks
2.	Fryslân bouwt Circulair	Twee projecten die via het Programma Fryslân Bouwt Circulair volgens It Nije Normaal worden uitgevoerd: - Gemeentewerf - Gemeentelijke huisvesting	Trekker	Vereniging Circulair Fryslân	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	loopt
3.	Circulariteit in openbare ruimte Spaansen terrein	Uitgangspunten formuleren voor het toepassen van circulaire principes in de openbare ruimte van het Spaansen terrein.	Trekker		n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2024
4.	Restwaarde opnemen in financiële verordening	Onderzoeken of de restwaarde van bouwwerken kan worden opgenomen in de financiële verordening, wanneer minimaal 50% losmaakbaarheid wordt gerealiseerd. Bij minimaal 50% losmaakbaarheid schrijven we niet tot 0 af.	Trekker	Gemeente Leeuwarden Circulair Fryslân	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2024 - 2025
5.	Schoon en emissieloos bouwen	Onderzoek of en hoe de gemeente schoon en emissieloos bouwen kan faciliteren, bijvoorbeeld via laadfaciliteiten voor bouw materieel	Trekker	Adviseur laadfaciliteiten	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2024-2025

In alle projecten passen we de werkwijze uit het Nieuwe Normaal en de aanscherpingen uit It Nije Normaal toe. De volgende projecten lopen reeds en/of benoemen we specifiek vanwege het goede voorbeeld dat wij als gemeentelijke organisatie geven.

6.	Waddenpromenade en Kustzone	Onderdeel van de afspraken met het Waddenfonds is dat circulariteit onderdeel wordt van de aanbesteding.	Trekker	Waddenfonds Projectpartners	Uit projectbudget	Loopt
7.	Circulair inkopen facilitaire zaken	Facilitaire zaken als meubilair, schrijfgerei, apparatuur, worden circulair ingekocht.	Trekker		Uit bestaand budget en capaciteit	Loopt
8.	Beheerplannen	In de nieuwe beheerplannen van Openbare Werken worden duurzaamheid en circulariteit gestandaardiseerd.	Trekker		Uit bestaand budget en capaciteit	2024
9.	Eigen en maatschappelijk vastgoed circulair	Bij investeringen in bestaand vastgoed kiezen we voor circulariteit. Bij nieuwbouw dagen we de markt uit en kiezen we gezamenlijk (bouwteam) voor een circulair, modulair en (bijna) energieneutraal gebouw. We accepteren dat daar mogelijk hogere kosten aan verbonden zijn. In alle gevallen passen we Het Nieuwe Normaal en eventuele aanscherpingen via It Nije Normaal toe.	Trekker		5 tot 10% per project extra voor Circulariteit, t.o.v. initiële budget	2024 - 2028

7 Klimaatadaptatie

7.1 Wat willen we bereiken?

Klimaatadaptatie gaat in de basis over hoe wij omgaan met weersextremen als hoosbuien (extreme neerslag), hitte, droogte en zeespiegelstijging. Het is zaak om ons voor te bereiden op het steeds vaker optreden van weersextremen. De KNMI '23 klimaatscenario's laten zien dat we rekening moeten houden met alle mogelijke toekomsten binnen de uitersten. Grote beslissingen op het gebied van bv. infrastructuur, landschapsinrichting en waterveiligheid dienen geschikt te zijn voor elke mogelijke uitkomst, of de mogelijkheid bieden voor verdere aanpassing als dat in de toekomst nodig blijkt. Bij weersextremen gaat het op dit moment in gemeente Harlingen vooral om water: omgaan met extreme neerslag (hoosbuien), hoge waterstanden en de stijging van de zeespiegel. Het is zaak hier voldoende op voorbereid te zijn. Daarnaast is voor onze regio specifiek het thema verzilting van belang. Wij proberen verzilting tegen te gaan, maar moeten ons er ook op aanpassen dat het zoutere water hoger in de bodem zit.

Een afgeleide van de weersextremen is dat de waterkwaliteit onder druk komt te staan. Op dit moment spoelt het waterschap (Wetterskip Fryslân) in het voorjaar en de zomer onze boezem door met water uit het IJsselmeer. De Friese boezem is het aaneengesloten stelsel van meren, kanalen en vaarten in de provincie. De doorspoeling draagt bij aan een betere waterkwaliteit en gaat ook verzilting tegen. Doorspoelen wordt door de weersextremen steeds lastiger; er is in droge tijden onvoldoende water in het IJsselmeer om ook doorspoelen mogelijk te maken. Dit probleem wordt alleen maar groter. In 2027 moeten alle KRW-waterlichamen voldoen aan de daarvoor gestelde normen. Het waterschap heeft de primaire verantwoordelijkheid voor de meeste van die waterlichamen. Toch geldt dat wij als gemeente ook aan de lat staan om de waterkwaliteit goed te houden en waar nodig goed te maken, zodat er zo min mogelijk negatieve invloed is op de waterkwaliteit van de KRW-waterlichamen.

7.1.1 Samenhang met het Gemeentelijk Rioleringsplan (GRP)

Het Gemeentelijk Rioleringsplan (GRP) beschrijft op hoofdlijnen hoe de gemeente invulling geeft aan de rioleringszorg. Het GRP geeft daarnaast invulling aan de gemeentelijke zorgtaken ten aanzien van afvalwater, hemelwater en grondwater. Ook is invulling gegeven aan de doelen ten aanzien van de klimaatopgave. Op 12 juni 2023 is het Gemeentelijk Rioleringsplan 2024-2028 "Harlingen klimaatbestendig" vastgesteld. De doelstellingen voor de planperiode zijn:

1. Zorgen voor inzameling en transport van het binnen gemeentelijk gebied geproduceerd stedelijk afvalwater
2. Zorgen voor doelmatige inzameling en verwerking van afvloeiend hemelwater (voor zover niet verzorgd door particulieren)
3. Beperken van structureel nadelige gevolgen van de grondwaterstand voor de aan de grond gegeven bestemming in het openbaar gemeentelijk gebied
4. Voorkomen van ongewenste emissies naar oppervlaktewater, bodem en grondwater
5. Doelmatig beheer en een goed gebruik van de riolering
6. Zorgen voor het klimaatadaptief maken van de riolering en de inrichting van de openbare ruimte

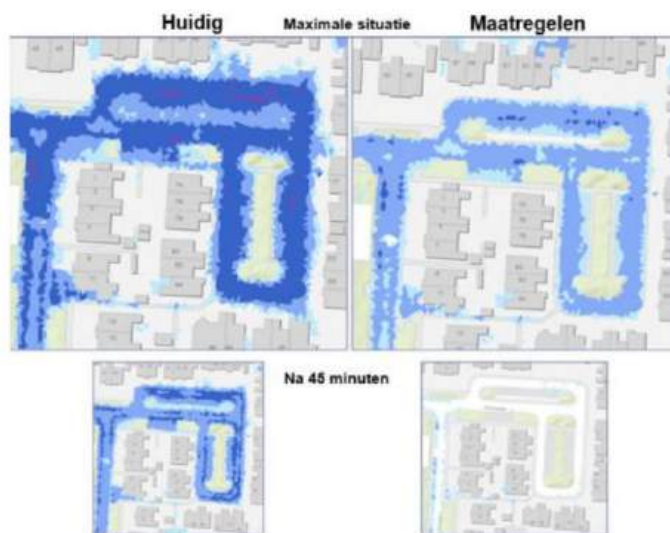
In dit GRP heeft het klimaatadaptief maken van de openbare ruimte nadrukkelijk een plek, net als het borgen van een goede waterkwaliteit. In dit Programma Duurzaam Harlingen onderstrepen we een aantal projecten uit het GRP en voegen er vanuit andere Programma's nog andere ontwikkelingen aan

toe. Voor de verschillende thema's van klimaatadaptatie (het omgaan met weersextremen) wordt hieronder uitgewerkt welke opgaven we hebben en hoe we hiermee omgaan.

7.2 Onze opgaves

7.2.1 Wateroverlast en verzilting

In de toekomst zien we dat droge perioden steeds meer worden afgewisseld met extreme regenval. Alle gemeenten hebben de opgave om hun openbare gebied voor 2050 klimaatbestendig in te richten. In 2022 heeft de gemeente Harlingen hiervoor een model gemaakt waarbij de hele gemeente doorgerekend is met een extreme bui van 70 mm/uur. De locaties waar wateroverlast optreedt zijn in beeld gebracht. De komende planperiode pakken we een aantal van deze knelpunten aan. Hiervoor krijgt de gemeente subsidie van het rijk uit een tijdelijke impulsregeling voor stimulering klimaatbestendige maatregelen.

Figuur 2: Wateroverlast Horscamp bij bui 70mm/uur

De aanpak van knelpunten bestaat uit aanpassingen in het rioolstelsel, maar we maken ook meer ruimte voor water in de openbare ruimte. We kiezen ervoor om in planvorming, gebiedsontwikkeling en bij herstructurering deze ruimte ook steeds meer te geven. Daarnaast moet zowel in de bebouwde omgeving als daarbuiten ruimte worden gevonden voor water, bijvoorbeeld door bij extreme buien water toch op straat te laten staan of door terreinen te vernatten. Eén van de mogelijkheden waar we naar kijken is de aanwijzing en inrichting van retentiegebieden; gebieden waar tijdelijk een hoeveelheid water kan worden opgeslagen, door het water daarnaartoe te leiden bij extreme neerslag. Daarna kan het (afhankelijk van de bodemsoort) deels wegzakken in de bodem en/of naar de boezem worden geleid.

Bij nieuwbouw en aanleg van hemelwaterriolering wordt ervoor gekozen om de rioolstelsels robuuster aan te leggen in verband met verwachte klimaatontwikkelingen. Bij nieuwbouw- en herstructureringsprojecten wordt bovendien een doelmatige inspanning vereist ten aanzien van het niet aansluiten/afkoppelen van verhard oppervlak en creatieve inrichting van de openbare ruimte.

Meer groen en meer oppervlaktewater helpen om water vast te kunnen houden en te bergen. Dit kan door het verwijderen van bestrating en aanplanten van groen of het realiseren van wadi's waar tijdelijk water in kan staan. Meer oppervlaktewater gebeurt door sloten te verbreden, bijvoorbeeld met natuurvriendelijke oevers, of door de aanleg van nieuw water, zoals vijvers en sloten. Wetterskip Fryslân heeft hier ook een belangrijke rol in, bijvoorbeeld door mogelijke verbreding of uitbreiding van de boezem. Ook het combineren van functies zoals in een groene waterspeeltuin is een mogelijkheid. Hierbij wordt met zo min mogelijk tegels gewerkt, die ook nog eens (deels) onder water kunnen staan bij extreme neerslag. Meer ruimte voor water stimuleren we ook bij onze inwoners. De huidige subsidieregeling vanuit de gemeente voor inwoners om klimaatbestendige maatregelen uit te voeren wordt ook in de komende planperiode doorgezet. Er is subsidie beschikbaar voor:

- Vervangen verharding door groenoppervlak of waterdoorlatende verharding;
- Afkoppelen dakoppervlak of verhard oppervlak;
- Aanleg ondergrondse waterberging;
- Aanschaf regenton;
- Aanschaf en aanleg groen dak;
- Aanleg waterberging in tuin (wadi).

Ook De Bouwvereniging stimuleert haar huurders om regenwater te gebruiken, met het aanbod om de gesubsidieerde regenton kosteloos te installeren en daarbij ook een gieter cadeau te geven.

In onze bodem zit zout water, onder een zoetwaterbel. Hoe minder zoet water er in de bodem terecht komt, hoe meer het zoute water aan de oppervlakte komt: verzilting. Dit wordt tegengegaan door zoet water de bodem in te laten zakken, in plaats van het af te voeren naar zee. Maar dit is lastig vanwege de kleigrond. Provincie en waterschap werken aan het tegengaan én omgaan met de verzilting, onder andere door verhoging van de slootpeilen.

7.2.2 Droogte en hittestress

De gemeente heeft nog geen problemen gehad met droogte en daarom is het niet doelmatig om in te zetten op droogte. Als dit verandert dan wordt ingezet op het verhogen van het oppervlaktewaterpeil samen met Wetterskip Fryslân. Hittestress wordt niet gezien als aandachtspunt. Als de gemeente maatregelen neemt om wateroverlast op te lossen, kijkt zij direct naar kansen om hittestress te verminderen. Deze koppelkansen zijn er vaak: meer groen en minder bestrating draagt ook bij aan het tegengaan van eventuele hittestress en droogte. De gemeente zet niet actief in op maatregelen enkel ten behoeve van het tegengaan van hittestress.

7.2.3 Zeespiegelstijging

Op verschillende manieren heeft zeespiegelstijging impact op gemeente Harlingen. Als havenstad zijn we sowieso kwetsbaarder voor veranderingen in het zeeniveau. We worden beschermd door de zeedijk en de havendammen. Uit onderzoek van Wetterskip Fryslân, die primair verantwoordelijk is voor de veiligheid, blijkt dat aanpassingen nodig zijn aan de zeedijk om een adequate kustverdediging te kunnen garanderen in de toekomst. Vanaf ongeveer 2031 is het deel van de zeekering tussen Zurich (Afsluitdijk) en Koehool aan de beurt.

Bij Harlingen wordt ook zoet water gespuid. Met name in hoogwatersituaties is dit een manier om het overtollige water af te voeren uit het achtergelegen gebied, uit de boezem. Door zeespiegelstijging wordt het spuien bemoeilijkt. Bij hogere waterstanden kunnen we minder water kwijt en is het lastiger om het water uit de boezem te krijgen. Wetterskip Fryslân heeft ook onderzocht wat er voor nodig is om ook in de toekomst overtollig af te voeren; hierbij wordt gedacht aan een in of rond Harlingen te bouwen zeegemaal.

Het Programma Harlingen is een gezamenlijke integrale aanpak, waarin de gemeente samenwerkt met zowel Wetterskip Fryslân als de provincie Fryslân. Met de Gebiedsverkenning Harlingen (2023), uitgevoerd onder het Programma Harlingen, is in en voor de kustzone van Harlingen een actuele stand van zaken gegeven van de opgaven, oplossingsrichtingen en mogelijkheden voor financiering en planning. Aanleiding voor de Gebiedsverkenning was de komende dijkversterking op het traject Koehool-Zurich. De verkenningsfase start in 2026. Het provinciale sluizencomplex Tsjerk Hiddes maakt onderdeel uit van de primaire kering en is in 2040 aan vervanging toe. Daarnaast start de gemeente Harlingen in de kustzone een aantal projecten. Deze projecten moeten samen een bijdrage leveren aan de kwaliteitsbeleving, vooral gericht op het (eiland)toerisme. Door deze projecten onder het Programma Harlingen integraal en gezamenlijk op te pakken, zetten we in op betere kennisdeling en de realisatie van duurzame en toekomstbestendige oplossingen en meer kans op de toekenning van Europese gelden.

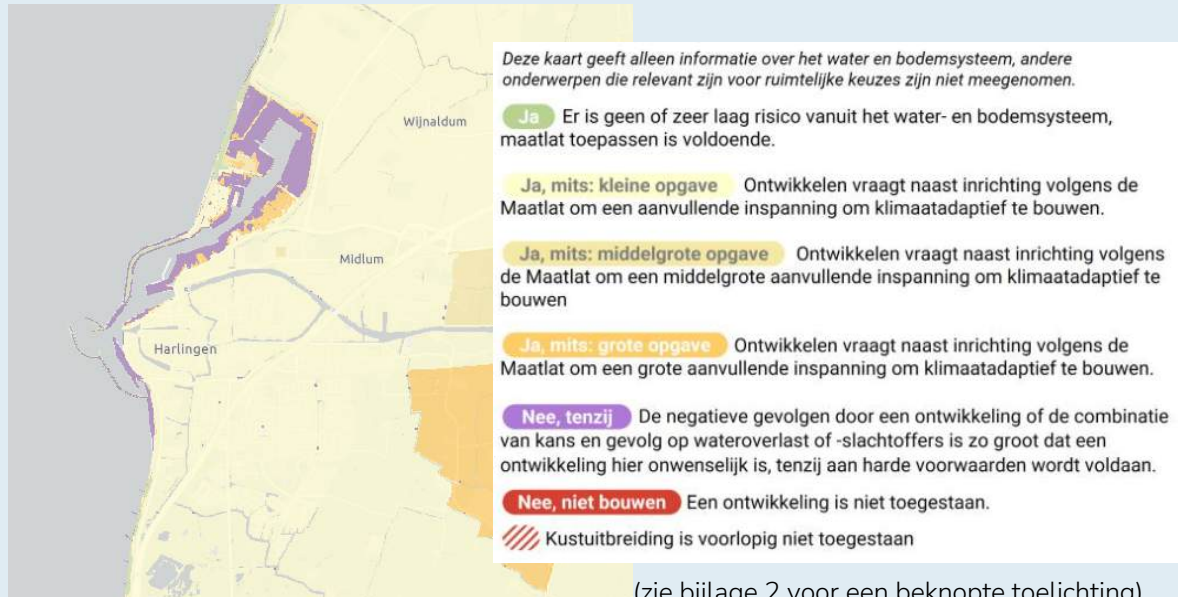
7.2.4 Klimaatadaptief inrichten

Voor een klimaatadaptatieve inrichting van het openbare gebied is het uitgangspunt in het GRP om het regenwater, indien mogelijk, zo lang mogelijk vast te houden of vertraagd af te voeren. Dit kan door bijvoorbeeld aanleg van meer groen, toepassen van doorgroeistenen of aanleg van wateropvanglocaties. Meer groen zorgt daarnaast voor verkoeling tijdens warme periodes en voor een aangename leefklimaat. Ook wordt de grondwatervoorraad beter op peil gehouden door het vasthouden van regenwater.

Het streven van de gemeente is om bij nieuwbouw 'grondwaterneutraal' te bouwen. Dit houdt in dat het grondwaterpeil niet beïnvloed mag worden. Vanuit het rijk is het principe 'water en bodem sturend' geïntroduceerd. Hierbij is leidend om eerst naar het water- en bodemsysteem te kijken en aan de hand daarvan te bepalen welke locaties geschikt zijn om te bouwen. In de ontwikkeling van nieuwbouw is het zaak om de impact op water en bodem zo klein mogelijk te maken. Om invulling te geven aan dit principe, zijn het Ruimtelijk Afwegingskader klimaatadaptieve gebouwde omgeving en de Maatlat Klimaatadaptief bouwen gemaakt. Wij passen beide toe in onze werkzaamheden en borgen dit ook bij nieuwbouw door ontwikkelaars.

Ruimtelijk Afwegingskader en Maatlat

Ruimtelijke keuzes over **waar** we bouwen nemen we (onder andere) aan de hand van het Ruimtelijk Afwegingskader klimaatadaptieve gebouwde omgeving.

Bij het bepalen van het bouwpeil wordt rekening gehouden met zeespiegelstijging. We bouwen op minimaal 1.10m boven de boezem. Bij nieuwbouw wordt geprobeerd om bestaande bomen in stand te houden.

We werken volgens de Maatlat Klimaatadaptief Bouwen, hierin zijn de volgende thema's opgenomen:

- Biodiversiteit en natuurinclusiviteit
- Droogte
- Bodemdaling
- Hitte
- Gevolgbeperkende overstromingen
- Wateroverlast

7.2.5 De opgaves in het kort

Gemeente Harlingen richt het openbare gebied voor 2050 klimaatbestendig in.

- We passen het principe "water en bodem sturend" toe bij ruimtelijke keuzes en zorgen dat de gekozen oplossing geschikt is voor elke mogelijke uitkomst qua klimaatscenario, of de mogelijkheid biedt voor verdere aanpassing als dat in de toekomst nodig blijkt.
- In 2035 moet het watergebruik per hoofd van de bevolking naar 100 liter (nu 125 liter). Ook grootverbruikers moeten het drinkwatergebruik met 20 procent reduceren.
- Binnen de gemeentelijke organisatie
 - Is de voorkeursvolgorde voor hemelwater in onze projecten: 1) Benutten en besparen, 2) vasthouden en infiltreren, 3) bergen, 4) afvoeren.
 - Stimuleren wij bij nieuwbouw de aanleg van structurele voorzieningen voor regenwateropvang en -gebruik.
 - Onderzoeken we voor bestaande gebouwen de mogelijkheden voor regenwateropvang en -gebruik.
- Oevers zijn natuurvriendelijk ingericht. Kan dit niet, dan leggen we uit waarom.

7.3 Wat gebeurt er al?

Uit het GRP

In de jaren sinds vaststelling van het vorige Programma Duurzaam Harlingen (2022) zijn een aantal projecten uitgevoerd vanuit het GRP. Dit zijn onder andere de aanleg van een grote wadi in de binnentuin van Plan Zuid fase 3. De wadi heeft een koppeling met een nieuw regenwaterstelsel, zodat het overschot aan regenwater tijdelijk geborgen kan worden. Ten noorden van de stadstuin is een grote vijverpartij gegraven. De vijver ligt centraal in het watersysteem van het Oosterpark en fungeert als extra waterberging. In de Troelstrastraat zijn de nieuwe parkeervakken uitgevoerd met doorgroeistenen, in overleg met de buurt. Dit zorgt voor extra groen in de straat en dat het regenwater vertraagd wordt afgevoerd.

Andere voorbeelden van klimaatadaptieve maatregelen die sinds 2022 uitgevoerd zijn:

- Prins Clausstraat (achter terrein Bouwvereniging). Dit was een vrij “versteend” gebied. Door de (kleinere) nieuwbouw is hier extra ruimte ontstaan. Deze extra ruimte is benut om in te richten met groenstroken en bomen.
- Aanleg van wadi's in het Balklandpark en uitbreiding Harlinger bos.
- Aanleg groene parkeerplaatsen langs Zuidoostersingel.
- Aanleg nieuwe groenvakken en groeiplaatsverbetering bomen in Bosboom Toussaintstraat, Admiraal Stellingwerffstraat en langs de Rozengracht.

Er zijn in 2022 96 aanvragen ingediend voor de subsidieregeling klimaatbestendige maatregelen bewoners. Daarmee zijn 2 groene daken aangelegd, zijn 3 daken afgekoppeld, op 5 percelen is de bestrating vervangen door groen, er zijn 4 geveltuinen ingericht, er is 4x een ondergrondse wateropslag aangelegd en er zijn 98 regentonnen aangeschaft.

De subsidie is in 2023 toegekend voor 60 regentonnen, 1 ondergrondse wateropvangvoorziening, 6 groene daken en 2 keer voor vergroening van een bestaande tuin. Daarnaast was er tijdens de jaarlijkse compost dag weer de actie “tegel eruit, boom erin”. Hierbij zijn ongeveer 75 fruitbomen uitgedeeld.

Nieuwbouw

Bij nieuwe ontwikkelingen wordt klimaatadaptatie altijd meegenomen. Ontwikkeling Oostpoort wordt voldoende hoog gerealiseerd (1,10m boven de boezem), zodat afwatering naar de boezem mogelijk is. Ook voor andere nieuwbouw geldt dat wordt gebouwd op minimaal 1,10m boven boezempeil. In de plannen voor de Waddenpromenade, is gekozen voor een klimaatadaptieve inrichting, met veel meer groen, ook op daken en waterdoorlatende bestrating. Ook bij het Spaansen terrein en de Maritieme academie is aandacht voor groen en water in de inrichting van de openbare ruimte.

7.4 Wat gaan we nog meer doen?

De gemeente zet in algemene zin in op het voortzetten van de huidige integrale aanpak (werk met werk en samenwerking met andere disciplines) en zo mogelijkheden benutten om waterberging te combineren met aanleg parken of door verlagen van wegprofiel op overlastlocaties. De volgende projecten dragen bij aan klimaatadaptatie:

NR	PROJECT	RESULTAAT	ROL GEMEENTE	BETROKKEN PARTIJEN	MIDDELEN	PERIODE
1.	Aanpak knelpunten	Aanpak Horscamp/ Gerrit Schuilstraat/ hofjes, Grensweg/ Oude Trekweg, Hugo de Grootstraat.	Trekker	Wetterskip Fryslân	GRP en Impulsregeling klimaatadaptatie (rijk)	2024 t/m 2027
2.	Verkenning dijkversterking Koehool – Zürich	Verkenningsfase	Partner	Wetterskip Fryslân Provincie Fryslân Aangrenzende gemeenten	Programma Harlingen	2026 e.v.
3.	Meer oppervlaktewater realiseren	Inventarisatie van locaties voor de realisatie van extra oppervlaktewater. Daar waar nieuwe ontwikkelingen zijn, oppervlaktewater realiseren, bijvoorbeeld vijver, sloten, beekje, etc.	Trekker	De Bouwvereniging Bedrijven (-organisaties) Ontwikkelaars	n.v.t. (integraal werken)	voortdurend

8 Vergroenen & Biodiversiteit

8.1 Wat willen we bereiken?

We willen dat Harlingen een leefbare gemeente is, nu en in de toekomst. Meer groen in de leefomgeving is belangrijk voor de leefbaarheid. Meer groen draagt bij aan de aantrekkelijkheid en de ruimtelijke kwaliteit van Harlingen. Groen is belangrijk voor de gezondheid: een groene omgeving nodigt uit tot beweging, draagt bij aan het mentaal welbevinden en zorgt voor meer ontmoeting. Groen zuivert de lucht en legt CO₂ en fijnstof vast. Groen draagt bij aan klimaatadaptatie, doordat groen ruimte biedt voor waterretentie en hittestress tegengaat. Ook is de aanwezigheid van voldoende groen essentieel voor biodiversiteit in de leefomgeving. Groen verhoogt zelfs de woningwaarde. Ook uit gesprekken met inwoners blijkt dat er behoefte is aan meer groen.

8.2 Onze opgaves

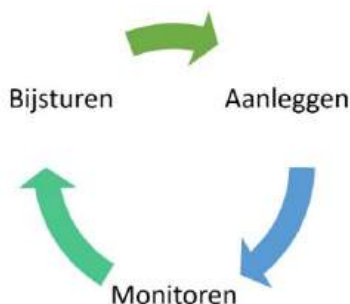
8.2.1 Meer groen in de stad en de dorpen

We zijn zuinig op bestaand groen en bewaken de verbindingen ertussen. Uitgangspunt is dat we houden wat we hebben: er wordt alleen groen verwijderd indien dit echt noodzakelijk is. We versterken het groen door de variatie te vergroten. Ook realiseren we meer beplanting, op meer plekken in de gemeente, passend bij de omgeving en bij de lokale behoefte. De hoofdgroenstructuur wordt binnen 20 jaar aantoonbaar verbeterd, zodanig dat de kroonprojectie met 30% toeneemt en de piekbelasting van de kolken met 20% afneemt. Bij ontwikkelingen zoeken we altijd naar mogelijke koppelkansen met groen. Bij (her)inrichting van de openbare ruimte krijgt groen meer de ruimte. Langs toegangswegen worden bijenlinten, ecologische bermen, struikgewas, oevers en groene rotondes in grotere mate zichtbaar.

Het Hoofdlijnenakkoord onderstreept de inzet op vergroenen:

- De gemeenteraad wil een schone, nette en groene stad en dorpen. De stad en de dorpen worden groener, duurzamer en klimaatadaptief.
- De gemeenteraad vindt planontwikkeling van belang en wil daar realistisch onderzoeksbudget voor vrijmaken. Vergroening en verduurzaming zijn hierbij van belang.
- Vergroening en verduurzaming van de kustzone zijn van belang.

Bij de realisatie van meer of nieuw groen, vragen we ons af: met welk doel realiseren we het groen? Vervolgens is het startpunt altijd de bodem: wat past daar? Als de ondergrond niet goed is, dan wil er ook niets groeien. Onze aanpak omvat ook experimenteren. We planten ook (voor ons) nieuwe soorten, die beter passen bij de zoute, winderige omstandigheden of het toekomstige (warmere en droge) klimaat. We doorlopen in alle gevallen een cyclus:

Na de aanleg van soorten die we bepaald hebben aan de hand van de ondergrond, monitoren we hoe de beplanting het doet. Slaat deze aan, of juist niet? En waarom niet? Alleen hier niet of nergens niet? Vervolgens sturen we, waar nodig, bij. We leggen nieuwe beplanting aan en de cyclus start opnieuw.

8.2.2 Biodiversiteit: vergroten leefmogelijkheden (doel)soorten

Onder 'Groen' verstaan we variatie in soorten flora in de breedste zin van het woord: bomen, struiken en vaste planten, groenblijvend en niet-groenblijvend, afstervend en winterhard, in elk seizoen iets wat bloeit. Met variatie in soorten groen, realiseren we vanzelf ook variatie in soorten fauna. *Hoe gevarieerder de soorten, hoe groter de biodiversiteit.* Biodiversiteit betreft alles wat groeit en leeft, flora en fauna, binnen de gemeente. Dit geldt voor de openbare ruimte, maar ook voor particuliere terreinen en tuinen. De aanwezigheid van een zo groot mogelijke variatie in (inheemse) soorten en de aanwezigheid van verbinding tussen de leefgebieden van deze soorten (voorkómen van eilandjes) is hierbij essentieel. Een niet onbelangrijk voordeel van het vergroten van de diversiteit in soorten is dat op de lange termijn het beheer en onderhoud meer planmatig uitgevoerd kan worden, omdat er minder symptoombestrijding nodig is.

We beschermen onze doelsoorten: de soorten planten en dieren die we willen behouden voor de toekomst. Voor deze soorten willen we de *leefmogelijkheden vergroten en bedreigingen tegengaan*. Dit begint bij de zorg voor een optimaal en vitaal bodemleven. Per gebied in de gemeente kunnen de doelsoorten anders zijn, afhankelijk van de leefomgeving (zoet/zout) en de historisch aanwezige soorten. Daarbij zijn de soorten boven en onder water van belang. Voor het onderwaterleven is het van belang dat de zoet-zout-overgang voor vismigratie in de sluis behouden blijft of uitgebreid wordt.

Met de introductie van de Omgevingswet is de *Wet Natuurbescherming* hierin opgegaan. Daarmee ziet de Omgevingswet toe op het borgen van de bestaande biodiversiteit. De wet moet ervoor zorgen dat de verschillende planten- en diersoorten in de natuur blijven bestaan. Ook kwetsbare soorten mogen niet verdwijnen. In de Omgevingswet staan regels voor de bescherming van dieren en planten in Nederland. Provincies bepalen het natuurbeleid voor hun gebied.

Voor activiteiten die mogelijk een effect op (beschermd) natuur hebben, is in sommige gevallen een vergunning onder de Omgevingswet nodig. Met een vergunningaanvraag voor een activiteit wordt ook getoetst op de natuureffecten. Ook bomenkap valt hieronder.

Op basis van de eerdere Wet Natuurbescherming is een Gedragscode soortbescherming gemeenten opgesteld. Deze is in 2023 geactualiseerd en geldig tot 1 januari 2025. Daarna wordt een Gedragscode van kracht die voldoet aan de voorschriften van de Omgevingswet. Onder de vorige Gedragscode is een leidraad opgesteld door de gemeente, waarin staat aangegeven hoe hier vanuit de gemeentelijke organisatie invulling aan wordt gegeven. Met als doel om beschermde soorten niet te benadelen. Op basis van de nieuwe Gedragscode stellen we in 2025 nieuwe *ecologische protocollen* op.

We hebben in onze gemeente weinig last van *invasieve soorten*. Op enkele plekken komen duizendknoop en berenklaauw voor, maar we gaan er vanuit dat we deze binnen 10 jaar onder controle hebben. We zijn hierbij wel afhankelijk van het beheer van derden, zoals ProRail, Staatsbosbeheer, Wetterskip Fryslân en buurgemeenten. We blijven met hen in gesprek.

8.2.3 Gezonder en gevarieerder bomenbestand

We koesterende aanwezige grote bomen; deze zijn belangrijk voor het ecosysteem. Er zijn veel bomen waarmee het minder goed gaat en dit is een zorg. Bomen krijgen zoveel mogelijk de ruimte en worden gefaseerd vervangen indien nodig. We werken er hard aan om een gevarieerd bomenbestand te realiseren, dat toekomstbestendig is: geschikt voor onze specifieke omstandigheden (zilte omgeving) en

bestand tegen de toename in weersextremen als gevolg van de klimaatverandering (zie ook hoofdstuk 'Klimaatadaptatie'). In toekomstige plannen nemen we randvoorwaarden op voor de inrichting van de buitenruimte. Een belangrijke randvoorwaarde is het toepassen van de 3-30-300 regel:

- Iedere woning heeft minimaal uitzicht op 3 bomen;
- 30% van de wijk krijgt schaduw van een boom;
- Vanuit elke woning is op 300 afstand een verkoelend plekje.

Gemeente Harlingen werkt volgens het Handboek Bomen van het Norminstituut Bomen. In dit handboek staan de kwaliteitseisen, richtlijnen en normen met betrekking tot de aanschaf, aanleg en onderhoud van bomen. Ook zijn in dit handboek voorwaarden opgenomen voor het uitvoeren van werkzaamheden binnen de kwetsbare wortelzone. Hiermee willen we voorkomen dat bomen tijdens werkzaamheden te veel worden beschadigd en uiteindelijk afsterven.

Bomen staan niet alleen in de openbare ruimte, maar ook in tuinen van particulieren en bedrijven. We willen stimuleren dat ook hier gekozen wordt voor soorten die goed passen in Harlingen, door meer informatie te delen. Tegelijkertijd borgt de landelijke wetgeving de bescherming van bomen. In onderstaand kader lichten we toe wat dit betekent voor het kappen of stevig snoeien ('kandelabereren') van bomen.

Regels over het kappen of stevig snoeien van bomen

De hoofdpunten:

- Het kappen of stevig snoeien van een boom is soms toegestaan. U heeft geen kapvergunning nodig als:
 - het een boom betreft met een dwarsdoorsnede van de stam kleiner dan 15 cm (gemeten op 1,30 meter hoogte) én u de eigenaar bent van de boom die op eigen grond staat en/of u de boomkroon maximaal 40% snoeit.
 - het een boom betreft met een dwarsdoorsnede van de stam groter dan 15 cm (gemeten op 1,30 meter hoogte) en de boom jonger is dan 50 jaar én de oppervlakte van uw perceel kleiner is dan 300 m² en/of als u de boomkroon maximaal 40% snoeit.
- Herplantplicht: Heeft u een vergunning gekregen om een boom te kappen? Dan moet u voor elk boom die u kapt, een nieuwe boom terug planten. Binnen 36 maanden. Met eisen aan de boomgrootte en stamomtrek.
- Deze regels gelden niet voor natuurlijke personen (particulieren) die maximaal 5 bomen willen kappen. Tot 5 bomen moet u wel terug planten, maar de bomen hoeven niet aan de regels te voldoen.
- Het opnieuw planten van bomen doet u op de plek waar gekapt is. Of anders in de buurt daarvan. Kan dat niet? Dan mag het ook ergens anders in de stad. Is het planten van een nieuwe boom echt niet mogelijk? Dan betaalt u voor het verlies van groen. Dit geld gebruiken wij dan voor het planten van bomen of groen in Harlingen.
- Misschien kunt u wel de overlast (gedeeltelijk) wegnemen door te snoeien. Zonder vergunning mag u maximaal 40% van de boomkroon snoeien. Meer dan 40% snoeien? Vraag dan een vergunning aan.

Na de vergunningcheck weet u of u een vergunning moet aanvragen:

<https://omgevingswet.overheid.nl/checken>

8.2.4 Natuurvriendelijk isoleren

Het goed isoleren van woningen heeft vele voordelen. Bij het isoleren van woningen worden echter regelmatig beschermde dieren gedood of verstoord. Denk aan vleermuizen, huismussen en gierzwaluwen. Deze dieren zijn een belangrijk onderdeel van de Nederlandse biodiversiteit en zijn inmiddels zeer kwetsbaar. Deze dieren vallen dan ook onder de wettelijke regels in de Omgevingswet. Wat betekent dat ook na-isolatie van woningen aan voorwaarden verbonden is.

De bescherming van vleermuizen, huismussen, gierzwaluwen en andere beschermde dieren staat in het Besluit Kwaliteit en Leefomgeving van de Omgevingswet. Deze dieren leven vaak in de spouwmuuren en onder daken van woningen. Omdat het om beschermde dieren gaat, hebben woningeigenaren een zorgplicht en moeten zij zich houden aan de verbodsbepalingen uit de Omgevingswet. Dat betekent dat de dieren niet gedood of verstoord mogen worden. Om hieraan te voldoen, kan er met ecologisch onderzoek vastgesteld worden of en welke beschermde dieren in de woning aanwezig zijn. Dit onderzoek moet door een ecooloog worden uitgevoerd. Voor woningeigenaren is ecologisch onderzoek per woning zeer tijdrovend en duur.

Om te kunnen isoleren en tegelijkertijd de natuur te beschermen, werken de ministeries van BZK en LNV, het IPO en de VNG samen aan de *landelijke aanpak Natuurvriendelijk Isoleren*. In mei 2024 hebben de ministeries van BZK en LNV, het IPO, de provincies en de VNG afspraken gemaakt over deze landelijke aanpak. Woningeigenaren kunnen hun woning isoleren door een isolatiebedrijf in te schakelen dat natuurvriendelijk isoleert.

Natuurvriendelijk isoleren (www.natuurvriendelijkisoleren.nl) houdt in:

- Vóór het isoleren wordt gezorgd dat er geen dieren meer in de woning kunnen zijn (natuurvrij maken).
- In elke woning worden ruimtes beschikbaar gehouden voor vogels en vleermuizen.
- Isolatiebedrijven werken volgens de natuurkalender.

Natuurvriendelijk Isoleren mag in dat geval toegepast worden zónder voorafgaand ecologisch onderzoek en zónder het aanvragen van een omgevingsvergunning. Er wordt voor maximaal 3 jaar met de landelijke lijn Natuurvriendelijk Isoleren gewerkt, totdat er voor heel Nederland gemeentelijke soortenmanagementplannen (SMP) gestart zijn en er minimaal begonnen is met het onderzoek van het SMP. Als er begonnen is met het SMP-onderzoek, dan kan er voor maximaal twee jaar gewerkt worden met een tijdelijke ontheffing, een “pre-SMP”. Met een SMP kan er voor 10 jaar een vergunning worden verleend waarmee in de gehele gemeente volgens de wet gewerkt kan worden.

In de landelijke aanpak én voor de pre-SMP is afgesproken dat elke gemeente een compensatieopgave krijgt; alleen als die ingevuld wordt, mag er volgens de aanpak en de pre-SMP gewerkt worden. Deze compensatieopgave betreft de realisatie van grote kraamvoorzieningen voor vleermuizen. Het Rijk heeft deze opgave berekend: in de gemeente Harlingen moeten 18 grote kraamvoorzieningen worden gerealiseerd. Voor 15-02-2025 moet tenminste 80% van de opgave ingevuld zijn. Gezien de relatief kleine opgave, zetten wij er op in dat op 15-02-2025 de volledige opgave is gerealiseerd.

8.2.5 De opgaves in het kort

1. Vanaf 2025 bepalen we altijd met welk doel groen gerealiseerd wordt en stemmen we het aan te planten groen af op de aanwezige bodem.
2. In 2035 is in elke wijk en elke dorpskern meer groen gerealiseerd. We behouden bestaande variatie aan soorten en versterken deze waar mogelijk.
3. De hoofdgroenstructuur wordt binnen 20 jaar aantoonbaar verbeterd, zodanig dat de kroonprojectie met 30% toeneemt en de piekbelasting van de kolken met 20% afneemt.
4. Uiterlijk 1 januari 2026 is de Gedragscode soortbescherming gemeenten vastgesteld en introduceren we ecologische werkprotocollen.
5. In 2035 is gemeente Harlingen vrij van invasieve exoten.
6. In elk nieuwbouwplan passen we de 3-30-300 regel toe.
7. In 2025 is helder waar we binnen de bestaande bebouwde omgeving wel en niet voldoen aan 3-30-300.
8. In 2030 hebben we de 3-30-300 gerealiseerd in tenminste 50% van de bij (4) geïdentificeerde plekken.
9. Voor 15-02-2025 zijn er 18 grote kraamvoorzieningen voor vleermuizen gerealiseerd.

8.3 Wat gebeurt er al?

Op steeds meer plekken zijn kruidenmengsels gezaaid in plaats van gewoon gras. Veel bermen worden beheerd door een aantal agrariërs. In de meeste gevallen worden deze bermen ecologisch beheerd.

Deze bermen zijn kruidenbermen, bestaande uit diverse grassen en vlinderbloemigen.

We passen sinusbeheer toe in het Balklandpark. Sommige stukken maaien we tweewekelijks, andere stukken helemaal niet. We houden daarbij oog voor de bodem en zoeken naar een maairegime dat de meeste kruiden geeft. Hierdoor ontwikkelen zich op verschillende plekken verschillende soorten, wat ten goede komt aan de biodiversiteit van het park.

Buurtvereniging Ludinga heeft kenbaar gemaakt twee pleintjes aan de Molenrak te willen vergroenen en heeft vervolgens de behoefte onder de bewoners geïnventariseerd. Dit is vertaald naar een conceptontwerp voor het vergroenen van de twee pleintjes. Met de gemeente is subsidie van ZonMw (Impuls gezonde leefomgeving) aangevraagd voor dit initiatief, met als doel de leefomgeving te vergroenen. In totaal vergroenen we 307m² verharding. Hiermee krijgen de bomen weer meer ruimte om zich te ontwikkelen en verminderen we de hittestress.

Er is gemeentelijke subsidie beschikbaar voor het vergroenen van openbare schoolpleinen. Gemeente Harlingen heeft in 2023 een eenjarige pilot opgestart om het schooltuinonderwijs te stimuleren. Er is in 2023 subsidie verleend aan PlukWad om voor groep 6 van IKC 't Wad een seizoen schooltuinles mogelijk te maken. Deze pilot was heel succesvol, met enthousiaste reacties van de kinderen én de vrijwilligers. Ook in de zomervakantie is de tuin volop bezocht door de kinderen. In 2024 worden de schooltuinlessen voortgezet, nu met naast IKC 't Wad ook IKC Het Noorderlicht en IKC Middelstein.

We hebben vlinderstruiken geschonken aan de Vlindertuin. En de fruitbomen die resteren na de actie "tegel eruit, plant erin" (m² tegels in ruil voor fruitboom) worden zoveel mogelijk binnen Harlingen geplant. De Bouwvereniging legt samen met inwoners van de Karveelstraat een moestuin aan op grond van de gemeente.

Er is een natuurwaardekaart opgesteld. Deze geeft inzicht welke beschermde soorten en natuurwaarden in een gebied aangetroffen zouden kunnen worden. De wens is om de natuurwaardekaart verder op te waarderen met wat er daadwerkelijk wordt aangetroffen aan soorten. Met elke ecologische quickscan die voor een project wordt opgesteld vergaren we meer informatie. Zo wordt het een dynamische kaart, die goed bruikbaar is.

Waar agrariërs geïnteresseerd zijn, ondersteunen we hen in het realiseren van plas-dras-gebieden. De realisatie van natuurvriendelijke oevers is op alle plekken het uitgangspunt. Waar dit niet kan, dient dit onderbouwd te worden en alleen dan kan afgeweken worden. We realiseren de natuurvriendelijke oevers in projecten waar het in meegenomen kan worden of bij einde levensduur van de huidige oevers.

We zijn begonnen met de uitvoering van Bomenbeleid. We kiezen voor meer diversiteit en geven voor minimaal 50 jaar substraat mee. We kiezen voor soorten die bestand zijn tegen de Harlinger omstandigheden. Zo experimenteren we aan de Zuiderhaven met soorten om vast te stellen welke bestand zijn tegen de zoute lucht, de wind en de gebruikers van de haven. We kiezen hier voor wintergroene soorten. Er is in de Zuiderhaven meer ruimte gemaakt voor groen, in het kader van de revitalisering van de bomen. Meer ruimte voor groen en de bestaande bomen is ook het uitgangspunt voor de herinrichting van de Noorderhaven en de Schritsen.

8.4 Wat gaan we nog meer doen?

NR	PROJECT	RESULTAAT	ROL GEMEENTE	BETROKKEN PARTIJEN	MIDDELEN	PERIODE
1.	Quickwins in lopende projecten	In lopende projecten onderzoeken waar de Quickwins zijn; - Vitaal maken bestaand groen: plantplaats verbetering (i.i.g. Noorderhaven en Schritsen). - Ontharden en vergroenen: alleen verharderen daar waar het noodzakelijk is. - Toepassen van "groene" bestrating: daar waar mogelijk verharding toepassen met gras of open poriën. - Zaaimengsels aanpassen naar meer kruidenrijke mengsels. - Beplantingskeuze aanpassen op meer diversiteit. Beheer aanpassen om biodiversiteit meer kans te geven.	Trekker	Project partners	Uit bestaand budget Groen en projectbudget (werk-met-werk maken)	doorlopend
2.	Randvoorwaarden voor inrichting buitenruimte	In toekomstige plannen randvoorwaarden opnemen voor inrichting buitenruimte - Bestaand groen en bomen zoveel mogelijk handhaven. 3-30-300 regel toepassen: - Iedere woning heeft minimaal uitzicht op 3 bomen;	Trekker	Project-ontwikkelaars	Uit bestaand budget Groen en projectbudget (werk-met-werk maken)	Doorlopend

		- o 30% van de wijk krijgt schaduw van een boom; - o Vanuit elke woning is op 300 afstand een verkoelend plekje. • Eisen stellen voor minimale ondergrondse doorwortelbare volumes om bomen een kans te geven om oud te worden. Zorgen voor een diversiteit aan groen middels kruidenrijke mengsels, een diversiteit in boom- en heestersoorten.				
3.	Kansen voor vergroening identificeren	Participatieproject: Samen met inwoners zoeken naar nieuwe kansen voor vergroening in de wijken en kernen (3-30-300 in meenemen).	Trekker	Inwoners Bouwvereniging	Uit bestaand budget Groen	2024 t/m 2027
4.	Subsidieaanvraag vergroenen wijken	Op initiatief van en in samenwerking met wijk(en) subsidie aanvragen voor vergroening. Met de subsidie kunnen de in de wijk geïdentificeerde kansen voor groen t.b.v. leefbaarheid gerealiseerd worden.	Trekker	Wijkbewoners	Subsidie-aanvraag (SON – M – W, Impuls gezonde leef-omgeving)	Jaarlijks (mits er interesse is)
5.	Natuurwaardekaart opwaarderen	De ecologische quickscans, die in elk project uitgevoerd worden, gebruiken om de natuurwaardekaart op te waarderen. Met als doel om meer inzicht te krijgen in welke soorten daadwerkelijk aanwezig zijn en waar.	Trekker	Onderwijs-/onderzoekinstelling	n.t.b. t.b.v. inhuur, uit CDOKE middelen	2024 – 2025
6.	Doelsoorten en beheermaatregelen	Selectie van doelsoorten: soorten die belangrijk zijn en welke we willen beschermen. Dit kunnen ook paraplu-soorten zijn. Een paraplu-soort is een soort waarvan de bescherming leidt tot bescherming van andere in dezelfde regio of hetzelfde ecosysteem voorkomende soorten. Aansluitend aanpassen van het groenbeheer.	Trekker	Adviesgroep 'Samen voor meer biodiversiteit'	Uit bestaand budget Groen	2025 – 2026
7.	Opstellen protocollen	Alle medewerkers van de Buitendienst zijn gecertificeerd om te werken met de 'Gedragscode soortenbescherming gemeenten' van Vereniging Stadswerk. In de gedragscode staan maatregelen om schade aan beschermde soorten zoveel mogelijk te voorkomen. Op basis van de Gedragscode stellen we ecologische werkprotocollen op.	Trekker	Vereniging Stadswerk	Uit bestaand budget Groen	2025
8.	Aanbrengen kraamvoorzieningen vleermuizen	Om de compensatieopgave t.b.v. natuurvriendelijk isoleren in te vullen, realiseren we 8 grote kraamvoorzieningen voor vleermuizen, vóór 15 februari 2025.	Trekker	Bouwvereniging Gebouweigenaren	Subsidie Rijk en bestaand budget Groen	2024 - 2025

9 Duurzame mobiliteit

9.1 Wat willen we bereiken?

We zetten in op een optimaal bereikbaar Harlingen, voor nu en in de toekomst. Dit geldt voor de stad, de dorpen en het buitengebied. Bereikbaar voor zowel de auto, de fiets, als via het water en het OV. Hierbij geven we de voorkeur aan duurzame vormen van mobiliteit; energiezuinig, liefst zonder fossiele brandstoffen en met zo weinig mogelijk uitstoot. We vinden het belangrijk dat iedereen zich veilig en duurzaam kan verplaatsen van A naar B. En dat de mobiliteit geen negatief effect heeft op de leefbaarheid van gebieden.

Bij een optimaal bereikbaar Harlingen hoort ook kwalitatieve en toegankelijke infrastructuur, die duurzamer is en gezonder gedrag stimuleert en zo bijdraagt aan een goede leefomgeving.

Dit betekent dat wij een omgeving creëren waarin vaker gekozen wordt voor wandelen en fietsen, waarin het openbaar vervoer op orde is, waarin deelmobiliteit beschikbaar is en waar vaker gekozen wordt voor een duurzame vorm van rijden. In de Mobiliteitsvisie (november 2020) is als doel voor mobiliteit opgenomen: "leefbaar, bereikbaar, verkeersveilig en duurzaam".

Onder duurzame mobiliteit verstaan we dat we inzetten op het stimuleren van alternatieve vervoerswijzen, onder meer door:

- ⇒ stimuleren van wandelen en gebruik fiets en OV
- ⇒ voldoende en kwalitatief goede parkeerplaatsen voor de fiets, om gebruik van fiets te stimuleren
- ⇒ stimuleren OV-gebruik eilandbezoekers
- ⇒ stimuleren (schone) deelmobiliteit
- ⇒ voldoende laadpalen voor elektrische voertuigen
- ⇒ maatregelen treffen om deze ontwikkelingen te faciliteren en/of te stimuleren

Het Hoofdlijnenakkoord 2022-2026 onderstreept de inzet om het fietsgebruik te stimuleren, met slimme, veilige en gemakkelijke infrastructuur en aandacht voor fietsparkeren. Ook benoemt het de overweging om het autogebruik in de binnenstad te verminderen om de verblijfskwaliteit in de binnenstad te verbeteren (autoluw).

Met het Klimaatakkoord 2019 zijn landelijke doelen gesteld voor duurzame mobiliteit: in 2050 is mobiliteit emissievrij voor alles en iedereen. Op dit moment draagt mobiliteit voor 20% bij aan de CO₂-uitstoot van Nederland. De tussendoelen voor 2030 richten zich op personenvervoer (alleen nog elektrische personenauto's te koop en landelijk voldoende laadinfrastructuur met 1,8 miljoen laadpalen) en verduurzaming van logistiek (door emissieloos (zwaar) transport, inclusief 100% elektrische OV-bussen, door ketenoptimalisatie met logistieke hubs en door emissieloos vliegverkeer en scheepvaart).

9.2 Onze opgaves

In de verduurzaming van personenvervoer heeft de gemeente vooral een faciliterende en regulerende rol; zorgen voor voldoende laadinfrastructuur. Die faciliterende rol hebben we ook voor emissieloos transport. Belangrijk is dat we met ons eigen wagenpark het goede voorbeeld geven.

Ketenoptimalisatie met logistieke hubs net buiten de stad is een ontwikkeling die wij met interesse volgen. We hebben geen ambitie om een zero emissie zone te realiseren in de stad, maar denken wel na over het verminderen van het autogebruik in de stad.

In onze gemeente hebben we scheepvaart in alle soorten en maten. Ook hier wordt de stap gezet naar emissieloos varen. Port of Harlingen heeft de eerste verantwoordelijkheid om hier de faciliteiten voor te leveren.

Wij hanteren 'STOMP' als ontwerpprincipe: **Stappen, Trappen, Ov, MaaS** (mobility as a service), **Privéauto**. Wij vertalen dit naar verschillende opgaves:

9.2.1 Stimuleren fietsen en wandelen

We stimuleren fietsen en wandelen door het verbeteren van routes en het zorgen voor voorzieningen. Er is nu één 'beweegroute' geopend in de stad; we zetten in op het toevoegen van meer beweegroutes, zoals het fietspad tussen Midlum en Wijnaldum en de wandelpaden bij Midlum en Wijnaldum-Pietersbierum. Waar mogelijk herstellen we oude ommetjes bij de dorpen. De wandel- en fietsverbindingen tussen de wijken en het centrum van Harlingen vinden we belangrijk en verbeteren we in combinatie met groot onderhoud aan de openbare ruimte. We stimuleren snelfietsroutes, in afstemming met de provincie en buurgemeenten. We zorgen voor voldoende parkeervoorzieningen voor de fiets met name in de binnenstad van Harlingen. Door het stimuleren en mogelijk maken van meer wandelen en fietsen dragen we ook bij aan de gezondheid van de inwoners, een belangrijke meerwaarde.

9.2.2 Bestaande voorzieningen OV behouden en toewerken naar publiek vervoer

We stimuleren het gebruik van het openbaar vervoer. Uitgangspunt hierbij is dat we de bestaande OV-voorzieningen in stand willen houden. De aanwezigheid van de treinstations is belangrijk voor Harlingen. Dit zorgt voor een goede ontsluiting met het openbaar vervoer richting Leeuwarden en de randstad. We stimuleren OV-gebruik door eilandbezoekers en stimuleren alternatieve initiatieven voor het OV vanuit de samenleving. Via de Regiodeal 2024 – 2028 zetten we in op het integreren van openbaar vervoer in publiek vervoer. We willen toe naar een integraal mobiliteitssysteem dat voor eenieder toegankelijk en bereikbaar is en bestaat uit verschillende vormen van personenvervoer, inclusief alle ondersteunende diensten, ondersteunende functies en het gebruik van alle benodigde (digitale) infrastructuur. Publieke mobiliteit is het hele systeem van trein, bus, flex-bus, deelauto, taxi, e-bike, en het vrijwilligersvervoer. Uitgangspunt is het ontschotten van beschikbare middelen voor dit hele systeem en zo met dezelfde middelen een betere bereikbaarheid realiseren.

9.2.3 'Mobility as a Service' inpassen in het mobiliteitsaanbod

De insteek van MaaS is dat mensen gebruik van die vorm van mobiliteit die zij op dat moment nodig hebben. Onafhankelijk van het bezit. Makkelijk kunnen overstappen van de ene vorm van mobiliteit (bv auto) op een andere (fiets, bus, wandelen) is een belangrijk onderdeel van MaaS. Wij faciliteren en vergroten de mogelijkheden om deze overstap mogelijk te maken. Ook zijn we faciliterend aan aanbieders van deelmobiliteit.

9.2.4 Bereikbaarheid met de auto op orde houden maar minder auto's in de binnenstad

We zorgen voor een goede bereikbaarheid van de stad en de dorpen met de auto, door een geordend systeem van wegen. In het kader van duurzame mobiliteit werken we samen met inwoners en

bedrijven aan een dekkend, betrouwbaar en toekomstbestendig netwerk van (openbare) laadinfrastructuur.

9.2.5 De opgaves in het kort

In 2030

- Is er meer ruimte voor wandelen en fietsen, door het slimmer, veiliger en gemakkelijker maken van de infrastructuur en een toename in fietsparkeermogelijkheden.
- Is een besluit genomen over het introduceren van een integraal systeem van publiek vervoer.
- Is (bij positieve uitkomst van regio-analyse) een mobiliteitshub gerealiseerd waar makkelijk overgestapt kan worden van de ene vorm van mobiliteit naar een andere (voet, fiets, OV, auto) (MaaS).
- Hebben we 100 laadpunten voor elektrische auto's.

9.3 Wat gebeurt er al?

We hebben al veel gedaan om duurzame mobiliteit te stimuleren en faciliteren. Er is veel aandacht voor vormen van vervoer die fossielvrij zijn: wandelen, fietsen, openbaar vervoer en schone auto's.

Wandelen

- Harlingen is een *Charter for walking* gemeente: Het internationale handvest voor wandelen is een initiatief van 'Walk21' om wandelen in stedelijke gebieden aan te moedigen ten behoeve van de gezondheid, het milieu en de economie.
- Binnen het project Westerzeedijk is de loopverbinding Westerzeedijk – Plan Zuid gerealiseerd. De wens is om deze door te trekken naar Byniastate.
- Om meer ruimte te maken voor wandelaars (en fietsers) is de Pilot afsluiten Grote Bredeplaats voor autoverkeer uitgevoerd. Deze is positief verlopen. Er is besloten om een autovrije Grote Bredeplaats en een autoluwe Voorstraat te realiseren tussen 13:00u en 22:00u.
- Bij Midlum is een dorpsommetje aangelegd.

Fietsen

- Er is een gratis fietsenstalling gerealiseerd bij de parkeergarage Waddenpromenade.
- De fietsenstallingen bij station Harlingen zijn uitgebreid.
- Obstakels voor fietsers (en voetgangers) worden waar mogelijk weggehaald.
- Fietsverbinding Midlum-Wijndaldum (opgeleverd 2021).
- Toepassing fietsvlonders in de binnenstad (vooral Grote Bredeplaats) en Willemshaven (bij Brouwdok en bij Entrepotgebouw) (sinds 2021).
- Periodiek overleg met Fietsersbond.

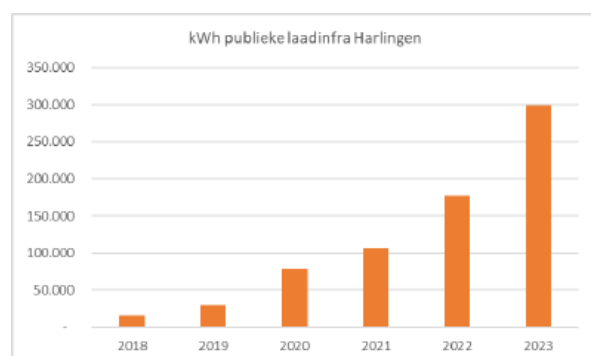
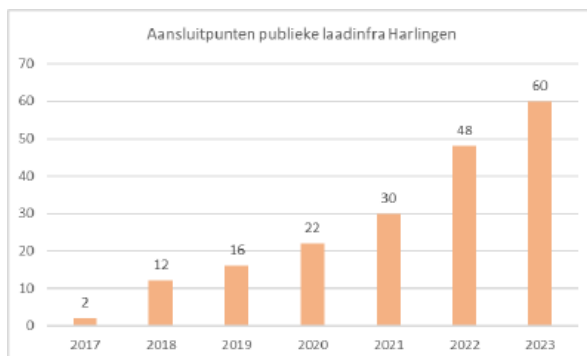
OV

- Harlingen, Wijndaldum (Opstapper) en Midlum zijn aangesloten op het busnetwerk van Friesland.
- Andere aanbieder personenbusvervoer per december 2024; Fryslân-breed aanzienlijk meer DRU's (dienstregelingen) in vooruitzicht gesteld.
- Voor reizigers van Rederij Doeksen is het mogelijk om met trein of bus tot dicht bij de terminal te komen.

- De pendeldienst vanaf het langparkeren wordt verzorgd door hybride bussen die in eigendom zijn van de gemeente. De bussen rijden op elektriciteit en HV100, wat staat voor 'Hydrotreated Vegetable Oil'²².

Schone auto's

- De gemeente geeft zelf het goede voorbeeld:
 - Er is van diesel over gegaan op BIO-diesel (Neste MY Renewable Diesel – HV100),
 - Er rijden twee auto's op CNG en de Bodedienst en BOA's rijden met twee elektrische voertuigen. Elektrisch rijden is het streven voor het hele wagenpark, maar voor vrachtwagens is dit nog een uitdaging.
 - Werknemers kunnen niet langer een parkeervergunning krijgen voor parkeren in de binnenstad. Zij parkeren op afstand.
 - Maaimachine, tractor en bulldozer die nodig zijn voor het parkeerbeheer bij Lang Parkeren rijden allen op HVO100.
- Er rijden momenteel minimaal 7 deelauto's in Harlingen, waarvan 7 via Auto2Use. Vermoedelijk zijn er ook particulieren die hun auto aanbieden om te delen via MyWheels, SnappCar, ConnectCars, Car2Go, etcetera.
- Laadmogelijkheden voor eilandbezoekers zijn fors uitgebreid met de plaatsing van 52 laadpalen bij de langparkeren faciliteiten (semipublieke laadinfrastructuur).
- Het aantal openbare aansluitpunten voor elektrisch laden neemt fors toe: van 2 in 2017 naar 60 in 2023.

- Ook het gebruik van de laadpalen is fors toegenomen; van ruim 15.000 kWh in 2018 naar 298.895 kWh in 2023. Het gebruik in kWh neemt nog sterker toe dan het aantal laadpunten; hieruit is duidelijk dat ook het gebruik van de bestaande palen is geïntensiveerd.
- De toename van het aantal laadpalen is het resultaat van de Aanbesteding Openbare Laadinfrastructuur, i.s.m. provincie Fryslân (2021).

²² HVO wordt geproduceerd uit plantaardig restafval, zoals plantaardige oliën, restoliën en vetten, zoals afgewerkt frituurvet. Het stoot 50% tot 90% minder CO₂ uit dan klassieke diesel.

9.4 Wat gaan we nog meer doen?

NR	PROJECT	RESULTAAT	ROL GEMEENTE	BETROKKEN PARTIJEN	MIDDELEN	PERIODE
1.	Opstellen laadvisie	Een integrale laadvisie opstellen, inclusief een uitkijk naar: - Een afwegingskader voor een logistieke laadvisie en flankerende maatregelen voor de lokale logistiek; - Een afwegingskader voor een (semipublieke) snellaadvisie; - Een afwegingskader in relatie tot prognoses laadvraag recreatievaart (Port of Harlingen); Een afwegingskader voor de keuze van een opvolgend uitvoeringsmodel na afloop van de huidige concessie (concessie-, vergunningen- of opdrachtenmodel).	Trekker	Energyc	Uit CDOKE middelen	2024 – 2025
2.	Aanbesteding openbare laadinfrastructuur	Aan de hand van de afweging over een opvolgend uitvoeringsmodel uit de Laadvisie (zie project 1) bepalen of en hoe we aansluiten op de vervolgonconcessie / -aanbesteding (verwacht in 2025)	Partner	Provincie Fryslân (trekker)	Uit bestaande middelen en capaciteit	2025
3.	Regionale analyse mobiliteit	Onderzoek naar mobiliteitshub vanuit Regio Deal Noordwest-Fryslân.	Partner	Gemeente Waadhoeke, Gemeente Leeuwarden, Provincie Fryslân	Regio Deal Noordwest-Fryslân	2025
4.	Uitvoeren aanbevelingen hub-onderzoek	Sturen op parkeren auto langs de randen van de stad, via parkeerbeleid en door de inzet op een mobiliteitshub op een centrale plek. <i>Na afronding hub-onderzoek.</i>	Trekker	idem	Regio Deal Noordwest-Fryslân	2026-2028
5.	Pilot publiek vervoer	Met pilot onderzoeken of in regio Noordwest-Fryslân dezelfde resultaten kunnen worden bereikt als in de regio Noordoost. Na een geslaagde eerste pilot worden er ook in 2 kleine kernen pilots uitgevoerd, waarna besloten wordt over al dan niet verder uitbouwen van het publiek vervoersysteem.	Partner	Provincie Fryslân Gemeente Waadhoeke Gemeente Leeuwarden	Regio Deal Noordwest-Fryslân	2024 - 2028
6.	Impact autobeleid Terschelling	Vinger aan de pols houden over mogelijke vermindering aantal auto's dat mee mag naar Terschelling, gezien de mogelijke impact op de parkeercapaciteit in Harlingen (Waddenhub).	Trekker	Gemeente Terschelling	n.v.t.	2024 – 2026
7.	Werk Slim, Reis Slim	Inzet op deelname aan regionaal programma Werk Slim, Reis Slim, voor eigen personeel.	Trekker	Programma Werk Slim, Reis Slim	Fiets-stimulering	Doorlopend

8.	Waddenpromenade	Verplaatsen fietsenstalling. Meer ruimte voor groen (vergroenen, waterberging, schaduw en koelte) door 30 parkeerplaatsen te verwijderen. Weghalen bestrating of vervanging door waterdoorlatende bestrating waar het kan.	Trekker		Uit project-budget	2025 – 2026
9.	Aanbesteding parkeerbeheer	In nieuwe aanbesteding parkeerbeheer (verwacht in 2030) elektrische bussen opnemen, met looptijd van 10 jaar voor beheer.	Trekker		n.t.b.	2030
10.	Uitbreiding laadpalen langparkeren	Doorgroeien naar 750 laadpalen op het Langparkeren terrein (lange termijn).	Trekker		n.t.b.	2030

10 Communicatie & cultuur

10.1 Wat willen we bereiken?

Met het Programma Duurzaam Harlingen ligt er een inhoudelijke basis voor onze inspanningen in de komende jaren. We kunnen onze doelen niet alleen bereiken: we hebben daar anderen voor nodig. Partijen met wie we al langer samenwerken, zoals de Bouwvereniging. Maar ook onze inwoners en ondernemers zijn heel belangrijk: zij zijn zelf eigenaar van hun woning of bedrijf en de ruimte daaromheen. Zij beslissen zelf wat ze daar doen en wanneer. Om onze doelen te halen zijn ook hun beslissingen dus essentieel. De openbare ruimte om ons heen is belangrijk voor iedereen: dit betekent dat we ook willen dat iedereen hierover mee kan denken.

Traditioneel bereiken we met communicatie- of participatieactiviteiten over duurzaamheid een groep mensen die al op één of andere manier met het onderwerp bezig is. Mensen die intrinsiek gemotiveerd zijn of die aan de slag willen omdat het comfort of kostenverlaging oplevert. Mensen die de flora en fauna een warm hart toedragen. Dit zijn vaak mensen die willen dat de gemeente hen helpt met informatie of met gemeentelijke inspanningen om de door hun beoogde doelen dichterbij te halen.

Met dit geactualiseerde Programma zetten we er op in om een veel bredere doelgroep te betrekken, niet alleen mensen die al met het onderwerp bezig zijn. Jeugd en jongeren zijn de dragers van de toekomst. We willen hen betrekken en bewust maken, informeren, inspireren en motiveren. Voorop staat dat we ver weg willen blijven van het “wijzende vingertje van de overheid”. Wel vinden we het belangrijk te delen wat wij willen bereiken en daarover in gesprek te gaan. Dit doen we op aansprekende, enthousiasmerende, toegankelijke manieren. Door de verbinding te zoeken met educatie, kunst en cultuur slaan we die richting in. We zien kunst en cultuur als ondersteunend voor verbinding, aanzetten tot gesprek, een andere blik geven op de omgeving.

10.2 Onze opgaves

10.2.1 Inventariseren en verbinden van verhalen en initiatieven

Er zijn binnen gemeente Harlingen al veel initiatieven. De Visserijdagen, kerstmarkt, Catchfish, Bubble Barrier, de jaarlijkse dorpsfeesten, scholenprojecten, Spijkerstad, Balklandpark; allemaal initiatieven in onze gemeente die een eigen verhaal hebben en op een eigen manier verbonden zijn aan de Harlinger identiteit: eigenzinnig en eigenwijs, pionierend, dat wat Harlingen rijk is (Waddenzee, scheepvaart, historie, strand, internationale contacten). We hebben veel wat Harlingen bijzonder maakt: de oude binnenstad, de haven, de Waddenzee.

We gaan aan de slag om alle initiatieven in de stad en de dorpen te inventariseren. Alle plekken die (een deel van) een verhaal vertellen, alle mensen die daaraan werken, , alle activiteiten die er zijn. De initiatieven staan nu vaak op zichzelf. Terwijl ze meestal heel goed in een groter geheel te plaatsen zijn. Vanuit het Programma Duurzaam Harlingen hebben we een groter geheel te pakken dat we graag gebruiken als bindmiddel tussen initiatieven. Zo ondersteunen alle initiatieven elkaar inhoudelijk en zijn het allemaal bouwstenen om meer mensen te betrekken en het gesprek over de pijlers uit dit duurzaamheidsprogramma groter en meerzijdiger te maken. We werken de verhalen rond die initiatieven en ons Programma uit en gaan na wat daar weer extra aan te verbinden is. Er is altijd ruimte voor nieuwe initiatieven. Zo kunnen we lesprogramma's maken, culturele programma's voeden, etc.

10.2.2 Heldere boodschap formuleren en daaraan vasthouden

Soms zijn er verhalen of initiatieven die puur informatief en inhoudelijk zijn. Veel vaker zorgen we voor toegankelijke, laagdrempelige verhalen, die echt passen bij de Harlinger identiteit en daardoor meer mensen raken. Verhalen die 'leuk' zijn én relevant.

Een voorbeeld: de CatchFish is een kunstwerk dat het probleem van (plastic) afval in zeedieren aan de kaak stelt. De CatchFish visualiseert het probleem van (zwerf)afval dat in zee terechtkomt, vaak vanuit de rivieren en de gezondheid van het leven in de zeeën aantast. In veel zeedieren wordt tegenwoordig plastic teruggevonden. Vanuit onze inzet op circulariteit en het hergebruiken van reststromen, laat de CatchFish dus duidelijk zien waarom we dit doen.

Met de Bubble Barrier hebben we ook een plek die een deel van het verhaal vertelt: we proberen hier te voorkomen dat het plastic uit rivieren in de Waddenzee komt.

Met Harlingen Schoonste Stad aan het Wad en de toemeloze inzet van de 'Rommelridders' die wekelijks het zwerfafval in de gemeente opruimen, werken we hard aan de aanpak van zwerfafval – ook weer een onderdeel van het verhaal. Met deze voorbeelden bouwen we verhalen, die we verder proberen uit te bouwen via activiteiten bij bestaande evenementen zoals de Visserijdagen, dorpsfeesten of bijvoorbeeld het lanenkaatsen. De CatchFish wordt zo vanuit het verhaal van het zwerfafval en afval in zee verbonden aan bestaande acties en evenementen in de gemeente en verbonden aan educatieve activiteiten. Het thema komt tot leven!

Het is belangrijk is dat we duidelijk formuleren wat we willen bereiken.

10.2.3 De opgaves in het kort

In 2030

- Hebben we overzicht van alle verhalen en initiatieven in gemeente Harlingen; verbinden we die via communicatie en cultuur, met de inzet van instrumenten als educatie en city marketing.
- Werken we standaard vanuit een heldere boodschap, die we vasthouden in alle middelen die we inzetten.

10.3 Wat gebeurt er al?

Sinds 2022 heeft de communicatie over duurzaamheid een sterke impuls gekregen. Door de inzet van een communicatieadviseur specifiek voor duurzaamheid is er ruimte gekomen om de communicatie goed neer te zetten. Met een eigen huisstijl en een verbeterde website zijn de eerste stappen gezet om een eigen duurzaamheid-communicatie-lijn neer te zetten. Een belangrijk doel van de website is het goed informeren van de inwoners. Zo bieden we met de website ook een subsidieloket voor verduurzamingsmogelijkheden, (digitaal) toegankelijk voor de inwoners van de gemeente. Regelmatig worden in de Harlinger Courant berichten geplaatst vanuit duurzaamheid. De energiecoaches zijn door de communicatieadviseur op de kaart gezet, met een gerichte campagne, goede communicatiemiddelen en de verbinding van de energiecoaches aan de andere duurzaamheidsthema's op een toegankelijke, laagdrempelige manier.

In 2023 is de isolatieaanpak vastgesteld. Hierbij is ook een communicatieplan opgesteld. Belangrijk is dat we de noodzaak van isoleren voor alle inwoners duidelijk willen maken. Met een brede communicatieaanpak gaan we hieraan werken.

De huisstijl voor duurzaamheid sluit nauw aan bij de campagne Harlingen aan Zee. Vanuit deze city marketing wordt hard gewerkt om Harlingen nog beter op de kaart te zetten. Binnen de blogs en andere uitingen van Harlingen aan Zee wordt soms al een connectie gemaakt met duurzaamheid. De afgelopen jaren hebben we gewerkt aan een betere verbinding tussen beiden. De komende jaren gaan we dat intensiveren.

Pluktuin PlukWad is een voorbeeld van een plek waar veel verhalen samen komen. Er worden schooltuinlessen gehouden, zie ook hoofdstuk 7.3, waar kinderen leren over (moes)tuinieren, koken en gezond eten. Op de tuin werken verschillende vrijwilligers, ook mensen van de vluchtelingenboot. Mensen leren elkaars culturen kennen en ook de kinderen ontdekken andere werelden. Een inspirerende plek waar de verhalen over vergroenen, biodiversiteit, klimaatadaptatie en gezondheid beleefbaar zijn.

10.4 Wat gaan we nog meer doen?

NR	PROJECT	RESULTAAT	ROL GEMEENTE	BETROKKEN PARTIJEN	MIDDELEN	PERIODE
1.	Initiatieven verkennen	Verkenning van alle culturele & duurzame initiatieven Er gebeurt al zoveel in Harlingen	Trekker		Geen	2024
2.	Verbinden van initiatieven	Slim aan elkaar verbinden van alle initiatieven Aan wat er al gebeurt koppelen we een verhaal en zo verbinden we.	Trekker		Geen	2024
	Activiteiten ontplooiën rond de verhalen	Vanuit een helder verhaal, ontplooiën we (nieuwe) activiteiten die aansluiten bij de initiatieven of de verbinding nog sterker maken. We denken hierbij in ieder geval aan:				
3.	Onderzoeken programma Zeezinnig (cultuur- en/of duurzaamheids-educatie)	Onderzoeken of het programma Zeezinnig een goede invulling is van cultuur- en duurzaamheidseducatie voor PO, VO en Maritieme Academie.	Trekker (cultuur)	Seewyn		2025
4.	Aanhaken bij grote programma's: Sense of Place	Sense of Place vergroot de unieke kwaliteiten van de regio langs de Waddenkust met behulp van beeldende kunst- en ontwerpprojecten. De kunst maakt het verhaal van het noorden zichtbaar. De kunst verhaalt waar we vandaan komen, waar we zijn en waar we heen gaan. Samen met het landschap en de inwoners. (https://sense-of-place.eu/) We blijven in gesprek over initiatieven in Harlingen en faciliteren deze.	Faciliteren Stimuleren	Sense of Place	n.t.b.	2025 e.v.
5.	Aanhaken bij grote programma's: Arcadia programma	Arcadia is de cultuurtriënnale die is ontstaan na Leeuwarden-Friesland Culturele Hoofdstad. Een 100-daags programma dat in 2025 weer plaatsvindt. Doel van Arcadia is om de grote maatschappelijke transitie van deze tijd als iepen mienskip aan te pakken. Het evenement, gecreëerd door Nederlandse en internationale kunstenaars, prikkelt de zintuigen met theater, dans, zang, fotografie, lezingen, discussies, wandelingen, beeldende kunst, literatuur en poëzie. In 2025 is het thema voor Arcadia 'Grûn', oftewel Grond. Een thema dat aansluit op de pijlers uit dit Programma. Arcadia stimuleert ons om samen met de mienskip een verhaallijn te schrijven waarin o.a. vanuit de pijlers vergroenen en klimaatadaptatie wordt	Trekker (cultuur)	Arcadia	n.t.b.	2024 – 2025

		verteld over het belang van een gezonde bodem.				
6.	Initiatieven stimuleren	Ook in de eigen gemeente wonen veel creatieve mensen. Door juist eigen, lokale programma's te ontwikkelen en uit te rollen binnen de eigen gemeenschap bereiken we een nog gevarieerder publiek. We willen ruimte geven aan creatieve initiatieven die vanuit het snijvlak met duurzaamheid aan de slag gaan. Voorbeelden van projecten op het snijvlak tussen cultuur en duurzaamheid: • Design thinking inzetten voor bijvoorbeeld de Sustainable Development Goals (SDG's) => innovatieve en creatieve oplossingen zoeken voor uiteenlopende vraagstukken of problemen; • Kunstprojecten van hergebruikt materiaal; • De natuur in beeld brengen - botanisch tekenen/schilderen/drukken/fotograferen; • Oude ambachten leren kennen en creatief gebruiken bv verf maken, stro vlechten, papier maken; • Verbeeldingskracht, creativiteit en expressie inzetten voor upcycling, hergebruik en duurzaamheid; • Immaterieel erfgoed verbinden aan duurzaamheid door de aard, het effect en de impact van tradities, vaardigheden en gebruiken in kaart te brengen. Immaterieel erfgoed verduurzamen door creatieve kansen voor duurzamer materiaal, duurzamer proces	Trekker	Inwoners Ondernemers Organisaties	n.t.b.	2024 e.v.
7.	Gemeentelijke communicatie	We bouwen voort op het bestaande communicatieplan voor duurzaamheid en vullen aan met verhaallijnen die de basis voor communicatie vormen. Vanuit gemeente Harlingen is Harlingen aan Zee een belangrijk communicatieportaal. Op de website van Harlingen aan Zee is ruimte voor verhalen (blogs) en voor activiteiten die inhaken op die verhalen (wandelp- of fietsroutes, culturele evenementen,	Trekker		Uit CDOKE middelen	Loopt

		lokale activiteiten, etc.). Naast de digitale communicatiemiddelen blijven ook de Harlinger Courant, Wad 'n Stad en de wijkkranen communicatiemiddelen die we inzetten. We willen daarnaast aanwezig zijn in de stad en de dorpen, onder andere met de energicoaches.				
--	--	---	--	--	--	--

BIJLAGE 1 – Toelichting instrumenten circulariteit

Aanpak Duurzaam GWW.

De Aanpak Duurzaam GWW (Grond-, Weg- en Waterbouw) is een methodiek die duurzaamheid integreert gedurende de hele levenscyclus van infrastructuurprojecten, van ontwerp tot uitvoering en onderhoud. Deze aanpak richt zich op het verankeren van duurzaamheid in projectdoelstellingen, het verminderen van CO₂-uitstoot, het efficiënter gebruik van grondstoffen en het verbeteren van de leefomgeving.

Om deze doelen te bereiken, worden duurzaamheidsprincipes vanaf de start van een project toegepast. Dit omvat het stellen van duurzame projectdoelstellingen en het uitvoeren van duurzaamheidsanalyses. Belanghebbenden, zoals overheden, bedrijven en burgers, worden actief betrokken bij het verduurzamen van projecten, wat samenwerking en innovatie stimuleert. Daarnaast wordt de volledige levenscyclus van een project onderzocht om duurzaamheidskansen te identificeren en te benutten.

Binnen de Aanpak Duurzaam GWW worden diverse tools ingezet om deze doelen te ondersteunen. Deze worden hieronder nader beschreven.

CO₂-Prestatieladder

Een certificeringssysteem dat bedrijven stimuleert om hun CO₂-uitstoot te verminderen door hun CO₂-voetafdruk inzichtelijk te maken en maatregelen te nemen.

DuboCalc

Een rekentool die de milieueffecten van infrastructuurprojecten berekent en helpt bij het maken van duurzame keuzes door de milieubelasting van verschillende ontwerpvarianten te vergelijken.

MKI (Milieu Kosten Indicator) en Milieu Prestatie gebouwen (MPG)

Een methode om de milieukosten van een project in kaart te brengen en te kwantificeren in monetaire termen, waardoor verschillende duurzame opties beter vergelijkbaar worden, is de MKI voor grond-, weg- en waterbouwprojecten en de MPG voor gebouwen. De MKI en MPG worden berekend met behulp van een levenscyclusanalyse (LCA) die de milieueffecten van alle materialen en processen in kaart brengt die betrokken zijn bij de bouw van een gebouw. Dit omvat de winning van grondstoffen, productie van bouwmaterialen, transport, bouw, gebruiksfase en uiteindelijk de sloop en recycling. Hoe lager de MKI en MPG, des te duurzamer het materiaalgebruik. Deze methode bevordert duurzaam bouwen door inzicht te geven in de milieueffecten van materiaalkeuzes en bouwmethoden. In Nederland is een MPG-berekening verplicht voor nieuwbouwwoningen en kantoorgebouwen groter dan 100 m².

Ambitiweb

Een tool die helpt bij het stellen en bewaken van duurzaamheidsambities op thema's zoals energie, materialen en sociale aspecten.

Omgevingswijzer

een hulpmiddel dat gebruikt wordt om duurzaamheidsambities te concretiseren en te integreren in GWW-projecten. Het biedt een systematische manier om verschillende aspecten van duurzaamheid in kaart te brengen, zoals ecologie, sociale cohesie, gezondheid en economische waarde.

De Aanpak Duurzaam GWW (Grond-, Weg- en Waterbouw) is een systematische benadering om duurzaamheid te integreren in de grond-, weg- en waterbouwsector. Het richt zich op het verduurzamen van de gehele levenscyclus van infrastructuurprojecten, van de ontwerpfase tot de uitvoerings- en onderhoudsfase. Dit als doelstelling om duurzaamheid te verankeren in projecten, reductie van CO₂-uitstoot, beperking van grondstoffen gebruik en verbetering van de leefomgeving.

Het Nieuwe Normaal (HNN)

Circulair Fryslân heeft het manifest Het Nieuwe Normaal (HNN) ondertekend, waarmee de gemeente Harlingen zich als lid van Circulair Fryslân heeft gecommitteerd aan HNN. Het Nieuwe Normaal biedt een eenduidige taal voor samenwerking op het gebied van circulair bouwen, met haalbare en ambitieuze doelen voor gebouwen, infrastructuur en gebiedsontwikkeling. Dit richt zich specifiek op zowel project- als organisatieniveau en op de transitie van materialen en grondstoffen. Het doel is om de overgang naar een circulaire bouwconomie te versnellen.

Om deze transitie te ondersteunen, is een HNN-raamwerk opgesteld met drie thema's. Deze thema's zijn uitgewerkt in indicatoren die de circulariteit van een project meten. Voor elke indicator is een circulaire prestatie mogelijk, waarbij elke indicator zijn eigen meet- en bepalingsmethode heeft en niet gecombineerd of verrekend kan worden met andere indicatoren. De thema's en indicatoren worden hieronder nader beschreven:

1.0 Thema	Indicator	Ontwerp- en bouwprincipe
Milieu-impact	MilieuPrestatie Gebouw (MPG)	Ontwerp en bouw met een zo laag mogelijke MilieuPrestatie Gebouw (MPG)
	Materiaalgebonden CO ₂ -uitstoot	Ontwerp en bouw met een zo laag mogelijke materiaalgebonden CO₂-uitstoot (<i>embodied carbon</i>)
	Materiaalgebonden CO ₂ -opslag	Ontwerp en bouw met een zo hoog mogelijke materiaalgebonden CO₂-opslag (<i>embedded carbon</i>)
Materiaalgebruik	Herkomst Materialen	Ontwerp en bouw met zo veel mogelijk materialen van verantwoorde herkomst: hergebruikt, gerecycled of hernieuwbaar
	Gezonde materialen	Ontwerp en bouw met zo veel mogelijk gezonde materialen
	Omgang restmateriaal bouw	Ontwerp en bouw met zo min mogelijk restmateriaal tijdens de bouw
Waardebehoud	Adaptief vermogen	Ontwerp en bouw met een zo groot mogelijke mate van adaptief vermogen
	Losmaakbaarheid	Ontwerp en bouw met een zo hoog mogelijke losmaakbaarheid
	Hergebruikpotentie	Ontwerp en bouw met een zo groot mogelijke hergebruikpotentie

Milieu-impact: beschermen van het milieu

Milieu- en klimaatimpact geeft inzicht in de totale milieu- en klimaatimpact over de gehele levensduur van het project, uitgedrukt in de *Milieu Kosten Indicator (MKI)* en *Milieu Prestatie gebouwen (MPG)*.

De materiaalgebonden CO₂-uitstoot geeft inzicht in de uitstoot van broeikasgassen (CO₂-eq) door realisatie van het project, veroorzaakt door de productie van materialen, onderdelen en materieel inzet.

De materiaalgebonden CO₂-opslag is de mate van opgeslagen CO₂ in (hernieuwbare) bouwmaterialen, die daarmee onttrokken is aan de atmosfeer.

Materiaalgebruik: beschermen van materiaalvoorraden en voorkomen van uitputting

Het aandeel verantwoorde herkomst materialen gaat in op de totale hoeveelheid gebruikt materiaal, met onderscheid in oorsprong: primair (nieuw), secundair (gerecycled, hergebruikt) of hernieuwbaar (biobased).

Het aandeel gezonde materialen gaat in op het aantal toegepaste materialen in een project dat aantoonbaar niet-toxisch is.

De omgang restmateriaal realisatie creëert inzicht in de bestemming van restanten, tijdelijke werken en verpakkingsmateriaal tijdens realisatie.

De omgang restmateriaal sloop creëert inzicht in de toepassing van restmateriaal uit sloop van bestaande situatie (indien van toepassing).

Waardebehoud: beschermen van bestaande waarde richting de toekomst

Het adaptief vermogen bepaalt de mate van aanpasbaarheid van de functie van een project tijdens de levensduur, bijvoorbeeld uitbreiding van bestaande functie of aanpassing naar andere functies.

De losmaakbaarheid biedt inzicht in de mate waarin producten, onderdelen en materialen onderling losmaakbaar zijn.

De hergebruikpotentie geeft inzicht in de mate waarin producten, onderdelen of materialen aan het einde van hun levensduur hergebruikt of gerecycled (hoogwaardig, laagwaardig) kunnen worden.

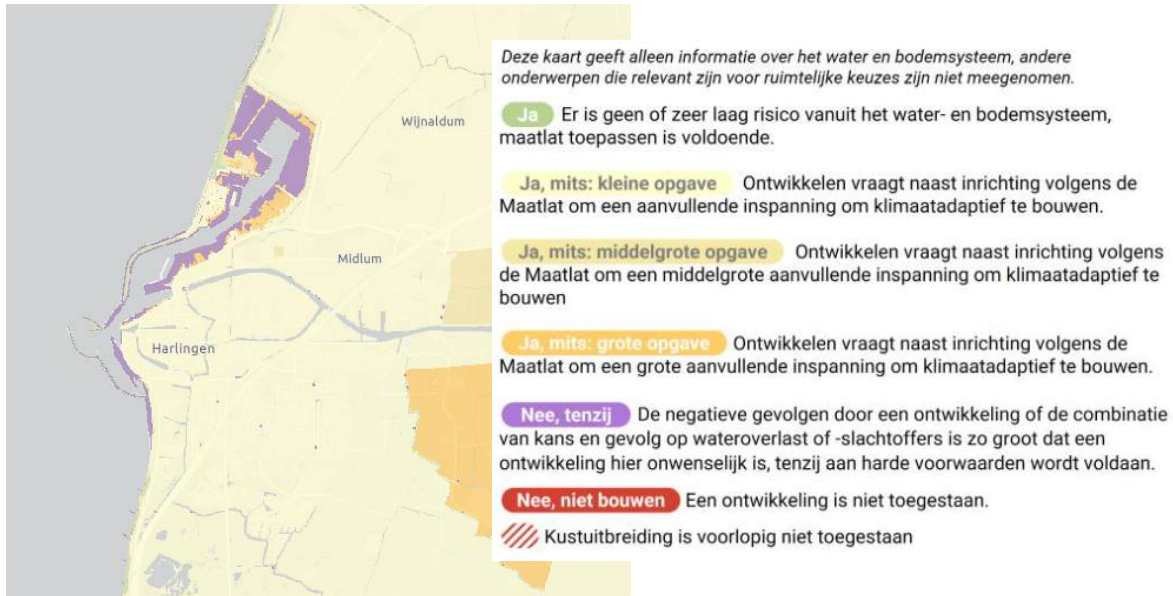
It Nije Normaal

Circulair Fryslân werkt in het programma Fryslân Bouwt Circulair aan de verankering van Het Nieuwe Normaal in de Friese context. Hierbij wordt ook gekeken naar aanscherping van een aantal indicatoren, in aansluiting op die Friese context. Een voorbeeld hiervan is de toepassing van biobased materialen. In Friesland is er de laatste jaren veel innovatie geweest waar het gaat om biobased materialen, van de teelten tot de productie van de materialen. Via het aanscherpen van de normen voor toepassing biobased materialen, stimuleren we de innovatie in en ontwikkeling van deze sector. Een andere aanscherping die onderzocht wordt, is het opnemen van het thema water voor alle sectoren. In Friesland is water een actueel thema, met groot bewustzijn over de noodzaak tot waterbesparing, onder andere via water vasthouden en gebruiken. Ook dit is te vertalen naar normen en indicatoren voor projecten.

Als via It Nije Normaal standaard indicatoren worden bepaald, dan nemen wij deze over en passen deze onverminderd toe in alle projecten.

BIJLAGE 2 – Toelichting Gecombineerde Sturingskaart

In Hoofdstuk 8 is de gecombineerde sturingskaart opgenomen in het toelichtingskader Ruimtelijk Afwegingskader en Maatlat. In deze kaart krijgen bepaalde gebieden in onze gemeente een kleur die een hoger risico weergeeft.

Met de gecombineerde sturingskaart is er een middel om de risico's van het bouwen op een bepaalde plek te duiden. Deze helpt bij de locatiekeuze voor een nieuwe ontwikkeling, op basis van het principe 'water en bodem sturend'.

De gecombineerde sturingskaart is opgebouwd uit een stapeling van verschillende kaarten:

- bodemdaling,
- blootstelling overstroming,
- slachtoffers overstroming,
- drinkwaterbeschikbaarheid en
- regionale reserveringsgebieden.

De gecombineerde sturingskaart toont hoe risicovol nieuwbouwprojecten zijn op basis van al deze risico's samen, met uitzondering van drinkwater omdat het drinkwatersysteem niet samenhangt met het water- en bodemsysteem.

Kijken we naar de legenda voor Harlingen, dan zien we dat eigenlijk overal in de gemeente er een kleine opgave is. Het feit dat we inzetten op bouwen op tenminste 1,10 meter boven zeeniveau ondervangt dit risico al grotendeels. Per locatie in de gebieden met een kleine opgave gaan we na of dat voldoende is.

Aan de donkergele gebieden aan de oostelijke grens van de gemeente zien we dat het risico daar iets groter is. Kijkend naar de onderliggende kaarten, dan zijn de risico's op overstromingen hier groter, met zelfs kan op slachtoffers. Het water kan dan hoger dan 2,50 meter komen te staan. Dit risico wordt veroorzaakt door klei-afgravingen in het verleden, blijkt uit de Landschapsbiografie van Harlingen. Het zijn lager gelegen polders, met een lager waterpeil.

Rond de Industriehaven is een nieuwbouwontwikkeling onwenselijk. Ook hier zijn de risico's het grootst door blootstelling aan overstromingen en mogelijke slachtoffers bij overstromingen. Dit risico ligt vooral dicht tegen het water en de risico's worden vooral veroorzaakt door zeespiegelstijging.

Zie voor verdere toelichting de online versie van de Ruimtelijke Maatlat via deze [link](#).